

**РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ІМЕНІ ПРОФЕСОРА К. Ф. ШУЛЬЖУКА**

Дипломна робота
на здобуття освітнього ступеня магістр

**ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИЙ ТА ФУНКЦІЙНИЙ
ПОТЕНЦІАЛ
ПРОСТИХ УСКЛАДНЕНИХ РЕЧЕНЬ
У ТВОРАХ СЕРГІЯ ЖАДАНА**

Виконала студентка VI курсу групи У-61
спеціальності 014 «Середня освіта
(Українська мова і література)»
Цвид Віта Вікторівна

Науковий керівник – канд. філол.наук, доцент
Щербачук Наталія Петрівна

Рецензент – докт. філол. наук, професор
Мединська Наталія Миколаївна

Рівне – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОСТОГО УСКЛАДНЕНОГО РЕЧЕННЯ.....	8
1.1. Статус простого ускладненого речення в мовознавстві.....	8
1.2. Види формального ускладнення речення.....	18
1.3. Семантичне ускладнення простого речення.....	21
1.4. Теоретичні засади вивчення функційно-прагматичного потенціалу простих ускладнених речень.....	26
Висновки до розділу 1.....	29
РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОСТИХ УСКЛАДНЕНИХ РЕЧЕНЬ У ТВОРАХ СЕРГІЯ ЖАДАНА.....	31
2.1. Специфіка функціонування простих формально ускладнених речень....	31
2.2. Специфіка простих семантично неелементарних речень.....	54
2.3. Типи синтаксем у простому семантично ускладненому реченні.....	56
Висновок до розділу 2.....	60
РОЗДІЛ 3. ЛІНГВОПРАГМАТИЧНА ТА ФУНКЦІЙНА СПЕЦИФІКА ПРОСТИХ УСКЛАДНЕНИХ РЕЧЕНЬ.....	63
3.1. Структурна схема речення.....	63
3.2. Лінгвопрагматичний та функційний потенціал простих ускладнених речень.....	68
Висновок до розділу 3.....	70
ВИСНОВКИ.....	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	85

ВСТУП

Основою будови будь-якого художнього твору є його синтаксична організація, яка насамперед формує уяву про індивідуальний стиль автора, відображає його естетику.

Для того, щоб реалізувати свій задум, творець слова за допомогою мовних знаків і прийомів намагається сформувати різноспрямований текст, елементам якого необхідно виконати своє функційне призначення: створити однозначну основу для повного розуміння між мовцем-автором та читачем.

У своєму виборі синтаксичних будов більшість авторів користуються принципом особистісного представлення власного «я» за рахунок як мовної надлишковості, так і мовної компресії, що засвідчують акт усвідомлення дійсності, перетворившись на художній виразник.

Уважний читач одразу помічає неоднакову поширеність тих чи інших синтаксичних одиниць-конструкцій залежно від мовних ситуацій, лінгвопрагматичного та функційного завдань автора.

Розуміння основ лінгвістичної прагматики допоможе зорієнтуватися у правильності інтуїтивного сприйняття мови, розпізнаванні суб'єктивності впливу на нашу підсвідомість. Як результат, через довершений текст ми пізнаємо мову. Проте саме через текст ми пізнаємо мову так, як цього хоче автор.

На особливу увагу в цьому контексті заслуговують прості ускладнені речення, які і досі є об'єктом постійних дискусій.

Сучасні тенденції синтаксичної науки передбачають всебічність та системність у дослідженнях мовних одиниць, а тому перспективним є розвідки, у яких з'ясовуються особливості не тільки формального та семантичного спрямування, але зосереджується увага на специфіці мовленнєвого функціонування цих одиниць, впливові мовних та позамовних чинників, які виявляються у прагматичному потенціалі та реалізації функційного значення контекстного середовища. Тому, на нашу думку, саме

на прикладах творів письменників-сучасників, зокрема у творчому доробку Сергія Жадана, можемо якнайкраще простежити роль, функції простих ускладнених речень, їх прагматичний потенціал. Цим і зумовлюється **актуальність нашого дослідження.**

Теоретичну основу магістерської роботи становлять праці з теорії простого ускладненого речення, представлені іменами Й. Ф. Андерша, І. К. Білодіда, В. В. Виноградова, І. Р. Вихованця, П. С. Дудика, А. П. Загнітка, Н. Л. Іваницької, Л. М. Кадомцевої, Б. М. Кулика, О. С. Мельничука, О. М. Пешковського, М. Я. Плющ, О. О. Потебні, О. О. Шахматова, Н. Ю. Шведової, К. Ф. Шульжука, Л. В. Щерби.

Об'єкт дослідження – просте ускладнене речення у творах Сергія Жадана.

Предмет дослідження – структурно-семантична будова простих ускладнених речень, дібраних із художніх творів автора, їх лінгвопрагматичний та функційний потенціал, закономірності вживання в аналізованому доробку.

Мета дослідження – встановлення лінгвопрагматичного та функційного потенціалу структурно-семантичних різновидів простих ускладнених речень у творах Сергія Жадана, вплив цих одиниць на зміст творів.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань:**

1. вивчити і проаналізувати статус «простого ускладненого речення» на тлі розвитку загальної теорії;
2. з'ясувати стан вивчення проблеми в сучасному мовознавстві;
3. уточнити класифікаційні ознаки ускладненого речення та поглибити його традиційну типологію;
4. виявити та систематизувати прості формально та семантично ускладнені речення в доробку Сергія Жадана;
5. створити картотеку ілюстративного матеріалу;

6. встановити індивідуально-авторську своєрідність використання формальних та семантичних видів ускладнення структури простого речення в аналізованих творах;
7. залучивши фактичний матеріал, з'ясувати частоту вживання ускладнювальних компонентів в аналізованих будовах простого речення, їх типове морфологічне вираження;
8. розкрити лінгвопрагматичний та функційний аспект вживання письменником простих ускладнених речень.

Методи дослідження. Встановлення специфіки функціонування простих ускладнених речень, які відтворюють авторську індивідуальність у творах С.Жадана, забезпечено використанням загальнонаукових та суто лінгвістичних методів: за добір текстових фрагментів із аналізованого доробку відповідали *методи суцільної вибірки та аналізу мовознавчої літератури*; за характеристику особливостей напрацьованого матеріалу – *описовий*; за визначення відмінності та схожості у реалізації аналізованих одиниць – *зіставний* методи; за дослідження системних зв'язків між компонентами простого речення та частинами складних конструкцій – *методика компонентного аналізу*, що є складовою *структурного методу* та кількісних підрахунків. Наукова розвідка виконана з урахуванням відомих положень про співвідношення змісту й форми мовних одиниць, зв'язок мови і мовлення, мови і мислення.

Джерелом фактичного матеріалу стала картотека реченнєвих структур, укладена шляхом суцільної вибірки із текстів романів «Ворошиловград», «Інтернат», збірки оповідань і віршів «Месопотамія» Сергія Жадана. Фактичний матеріал подано в мінімальному контексті, що дозволяє об'єктивно розкрити лінгвопрагматичні та функційні особливості простих ускладнених речень. Кількість ілюстративного матеріалу становить понад 480 одиниць.

Наукова новизна роботи визначається об'єктом та предметом розвідки й полягає в тому, що вперше в українській лінгвістиці на фактичному матеріалі виконано системний аналіз лінгвопрагматичного потенціалу та функційних особливостей будови простих ускладнених речень, дібраних із творів С.Жадана. Ґрунтовно досліджено специфіку використання письменником структурно-семантичної будови простих неелементарних речень; з'ясовуються умови вживання формальних та семантичних видів ускладнень у простих реченнях, встановлюється частота вживання та їх особливості в межах окремого художнього ідіолекту.

Практичне значення дослідження. Результати, а також зібраний матеріал можуть бути використані для подальшого вивчення деяких теоретичних проблем традиційного та сучасного етапу розвитку синтаксичної науки, лінгвопрагматики, лінгвістики тексту. Положення, викладені в роботі, знайдуть застосування при написанні навчально-методичних посібників, методичних розробок із синтаксису української мови, курсових, магістерських робіт, при підготовці спецкурсів та спецсемініарів із синтаксису як простого, так і складного речення, у процесі вивчення української мови в старшій ланці закладу загальної середньої освіти, методичних розробок із синтаксису української мови.

Апробація результатів магістерської роботи. Основні теоретичні положення, а також практичні результати дослідження виголошувалися на: Наукових читаннях молодих дослідників до Міжнародного дня слов'янської писемності (КДПУ, Кривий Ріг, 18.05.2021); звітній конференції професорсько-викладацького складу РДГУ (травень 2021 р.); Всеукраїнська наукова інтернет-конференція «Лінгвістичні студії молодих дослідників» (РДГУ, 11.11.2021 р.).

Публікації. Проблематику та основні положення магістерського дослідження викладено в 1 публікації, що прийнята до друку (*Лінгвістичні студії молодих дослідників* : Зб. наук. праць. Рівне : РДГУ. Вип. 12. 2021).

Структура та обсяг праці зумовлена метою та завданнями аналізу. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів мовознавчого спрямування, висновків, списку використаної літератури (121 позиція), списку використаних джерел (3 позиції). Повний (загальний) обсяг роботи – 86 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОСТОГО УСКЛАДНЕНОГО РЕЧЕННЯ

1.1. Статус простого ускладненого речення в мовознавстві

Більшість сучасних науковців натеper послуговуються усталеним баченням природи простого ускладненого речення як багатопланової, неоднорідної структури, якій характерна чітка типологія та взаємодія всіх її рівнів.

Синтаксисти намагаються аналізувати ці конструкції системно, насамперед, у певних контекстах, що впливає на уточнення законів побудови тексту, конкретизацію особливостей його будівельного матеріалу – речення – у функційному та прагматичному аспектах.

Увага до специфіки формально-граматичної будови, семантико-синтаксичної організації, функційного потенціалу напівпредикативних побудов допомагає в їхньому комплексному описі та виявленні характерних для кожного різновиду ознак, які допомагатимуть більшій уніфікації певного типу з-поміж усіх реченнєвих структур.

Теоретична база поняття «просте ускладнене речення» бере свій початок від зародження теорії речення загалом. Зокрема, починаючи з ХІХ століття йде активний процес напрацювання ознак однорідних членів речення та інших видів ускладнювальних компонентів. ХХ століття стало етапом утвердження термінології та розвитку різних поглядів, концепцій щодо ускладненого речення. Виникнення нових підходів до аналізу та встановлення статусу простого ускладненого речення припадає на початок ХХІ століття.

Сучасні мовознавці вбачають у простому ускладненому реченні багатоаспектну конструкцію із властивою їй компонентною наповнюваністю, які здатні утворювати нові синтаксичні моделі (відокремленими членами

речення, вставними та вставленими конструкціями, пояснювальними синтаксичними одиницями, однорідними членами та ін.).

Однією із актуальних і найбільш логічних натеper є функційна концепція, яка вплинула на виокремлення 2 видів ускладнення – формально-синтаксичних (членів речення) і семантико-синтаксичних (синтаксем) (розробники концепції І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Загнітко, Н. Л. Іваницька, В. М. Русанівський, К. Ф. Шульжук та ін.).

Наукові розвідки фіксують давню історію простих ускладнених речень. На думку О. С. Мельничука, «успадковані праслов'янською мовою з індоєвропейської прамови, а частково й розвинуті на власне слов'янському мовному ґрунті ускладнені речення були результатом поступової зміни синтаксичних функцій деяких віддієслівних іменних форм – дієприкметників, інфінітивів і супінів, які сформувались в індоєвропейській прамові як звичайні віддієслівні прикметники й іменники. Рушійною силою цієї зміни була зростаюча потреба у вираженні за допомогою єдиного речення дедалі складніших думок, у яких поряд з основною дією чи станом, відображуваними в особоводієслівній формі присудка чи головного члена односкладного речення, відображались ще й інші дії або стани, безпосередньо пов'язані думкою з основною дією чи станом» [76, с. 164].

Автори Енциклопедії «Українська мова» вважають, що «просте ускладнене речення є синтаксичною конструкцією, що характеризується синтаксичними і семантичними зв'язками та відношеннями, які доповнюють зв'язки й відношення між членами простого неускладненого речення. До ускладнених простих речень традиційно відносять речення з відокремленими членами, однорідними членами, звертаннями, вставними і вставленими компонентами» [108]. Таке традиційне витлумачення простого ускладненого речення переважає в підручниковій літературі.

З урахуванням формальних ознак професор К. Ф. Шульжук обґрунтував принципи розмежування простих ускладнених та неускладнених

речень: «З урахуванням наявності предикативного ядра та супровідних компонентів виділяють формально неускладнені та формально ускладнені речення. Прості формально неускладнені речення – речення з усіма другорядними членами, що не є однорідними або відокремленими. Прості формально ускладнені речення – речення, у яких наявні однорідні або відокремлені члени речення, а також вставні і вставлені компоненти, звертання» [117, с. 65].

Дехто з лінгвістів уникає вживання цього терміну, досліджуючи, зокрема, речення з однорідними членами, речення з відокремленими членами, зі вставними та вставленими компонентами, із звертаннями [24].

О. С. Мельничук пропонує своє бачення цього питання в розділі про синтагматичне членування [76]. На думку Л. О. Кадомцевої, прості ускладнені речення є категорією стилістичною, бо виражає членування конструкцій у потоці мовлення, наповнення структур, поширеність їх, вказує на стилістично зумовлені прийоми ускладнення речень, для яких важко встановити граматичні ознаки зразка, що відтворюється в мові [52, с. 63].

Поряд з терміном «ускладнене речення» функціонує й інший – «неелементарне речення».

Натепер залишається не вирішеним питання про статус простого ускладненого речення. Лінгвісти по-різному намагаються обґрунтувати питання про самотійність/несамотійність цієї синтаксичної одиниці-конструкції.

Більшість переконує в несамотійності ускладнених структур, зважаючи на синтаксичну периферію мовних явищ, які не відіграють визначальної ролі у структурі синтаксичної одиниці, оскільки вони утворюються на основі простого речення. Поясненням цього явища є те, що прості речення є монопредикативними структурами, на відміну від складних поліпредикативних структур. «З точки зору синтаксичної організації ускладнені речення, – вважає О. С. Мельничук, – залишаються в рамках

загального типу простого речення, хоча функціонально, а частково й формально, зближаються вже з реченнями складними» [76, с. 165].

На думку деяких дослідників, прості ускладнені речення з урахуванням семантичних і граматичних ознак перебувають між простими і складними конструкціями. Із простими реченнями їх споріднює функціонування ускладнювальної частини в ролі головних і другорядних членів речення: підметів, присудків, додатків, означень, обставин. А системні зв'язки із складними реченнями виявляються в тому, що вони утворюються внаслідок перетворень складних речень [24, с. 290].

На думку А. Ф. Прияткіної, ускладнене речення – не самостійна синтаксична одиниця. За структурою воно є простим реченням, протиставленим складному як одиниця монопредикативна одиниці поліпредикативній. Сам характер ускладнення може бути дуже різноманітним, тому поняття «ускладнене речення» об'єднує неоднорідні синтаксичні побудови [87, с. 6].

Цю позицію підтримує К. Ф. Шульжук, вказуючи на те, що конструкції, які традиційно розглядають як прості ускладнені речення, об'єднують різноманітні у формально-граматичному плані явища: однорідні члени речення, відокремлені другорядні члени речення, вставні і вставлені конструкції, звертання. Ці структури є перехідними між простими і складними реченнями [117, с. 150].

Активну участь у дослідженнях актуальних питань цієї проблеми упродовж довгого періоду брав В. І. Кононенко і висловився за те, що структурам із ускладненням характерні інші, ніж простим і складним реченням, синтаксичні й семантичні зв'язки, на основі яких і відбувається протиставлення.

Традиційно наявність у простих неелементарних реченнях ускладнювальних компонентів пов'язували їх із будовою складного речення: «відокремлені члени розглядалися як скорочені підрядні частини, а речення з

однорідними членами – як стягнені за рахунок невиражених компонентів. Пізніше встановився підхід до речень із відокремленими й однорідними членами як до простих, що не відрізняються від речень із «звичайними» синтаксичними зв'язками» [60].

М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик зауважили, що прості речення, ускладнені відокремленими членами, однорідними членами, звертаннями і вставними словами, характеризуються набором певних семантичних, структурних, інтонаційних та функціональних ознак, що зближують ці побудови як один своєрідний підтип, визначають їхню специфічну синтаксичну природу. Такі речення частково близькі до простих речень, оскільки мають одну предикативну (граматичну) основу, і частково – до складних речень, оскільки можуть характеризуватися поліпредикативністю, додатковою присудковістю (наприклад, у реченнях з відокремленням); однак напівпредикативність відокремлених членів не піднімає їх до «рангу» підрядних частин [40, с. 27].

Неоднозначність і складність природи простих ускладнених речень спонукала науковців ставити їх на межі між простими та складними структурами.

Слушною є позиція О. Руднева, яку продовжив і розвинув І. К. Кучеренко: «...ці речення не вкладаються в рамки простого, і тому їх у наукових працях і в підручній літературі деякі автори виділяють в окремий розряд під назвою «ускладнене речення», що переходять межі простого, але не є реченнями складними. Однак встановлена основна ознака, що відрізняє речення прості від складних, як, відповідно, одиниці монопредикативні від поліпредикативних, разом з тим однозначно стверджує, що між ними не може бути таких речень, які не були б ні монопредикативними, ні поліпредикативними» [70, с. 36].

Схожі позиції можна знайти в інших наукових студіях. Зокрема, на думку О. В. Литвиненко, не можна розглядати ускладнене речення як

перехідний тип від простого речення до складного (монопредикативне речення – потенційно поліпредикативне речення – поліпредикативне речення), що класифікація, за якою виділяють тільки два структурні типи речень, на сьогодні потребує змін, оскільки розширилось і набуло багатоплановості саме поняття «ускладнене речення», яке охоплює не тільки речення, ускладнені синтаксично, а й речення, ускладнені семантично з досить простою синтаксичною структурою [72, с. 1].

Натепер лінгвісти схильні притримуватися думки про невизначеність статусу ускладненого речення, зважаючи на те, що під поняттям «ускладнення» об'єднано різні за будовою і функціями синтаксичні конструкції.

Л. О. Кадомцева наголошує на тому, що під терміном «ускладнення» об'єднуються різні синтаксичні процеси, які можна звести в одне уявлення лише з погляду виходу речення за межі ядерної структури. Різні види ускладнення структури простого речення функціонально і конститутивно відмінні і тому повинні бути диференційовані. Однак як синтаксичні процеси вони, природно, взаємодіють, паралельно виявляються [54, с. 62].

На думку більшості синтаксистів, теоретичним підґрунтям, яке допоможе протиставити ускладнене речення неускладненому, є напівпредикативність, або додаткова предикативність.

Відомий науковець, автор синтаксичної концепції проф. К. Ф. Шульжук засвідчує, що структуру простого ускладненого речення формують не тільки предикативний мінімум та іменникові компоненти, зумовлені валентністю присудка. На його думку, будь-яке ускладнення з граматичного погляду відбувається внаслідок субординації чи координації. Відокремлені другорядні члени, виражені дієприкметниковими, дієприслівниковими, порівняльними, прийменниково-іменниковими зворотами, розширюють і ускладнюють структуру простого речення на основі субординації (кожен такий компонент синтаксично підпорядковується

якомусь членові елементарної структури). Ускладнення на основі координації – це ускладнення однорідними, уточнювальними, пояснювальними членами [117, с. 152].

К. Ф. Шульжук запропонував розглядати такі структури у двох напрямках:

- семантико-синтаксичному, відповідно до якого прості ускладнені речення – це речення з «наявними синтаксемами невалентного характеру, що не зумовлюються семантико-синтаксичною валентністю предиката»;
- синтаксичному, який поєднує в одному реченні два типи синтаксичних зв'язків – додаткову предикативність і внутрішньорядні відношення [118, с. 150].

Семантичне ускладнення передбачає вираження кількох пропозицій у реченні, формальне ж – розширення його структурної схеми. Однак ці типи ускладнень є взаємозалежними і можуть спричинити інше [31].

Процес ускладнення структури речення із граматичного боку може відбуватися такими шляхами:

- *субординації* – прості речення ускладнюють відокремлені другорядні члени, виражені дієприслівниковими, дієприкметниковими, порівняльними, прийменниково-іменними зворотами;
- *координації* – прості речення ускладнюють однорідні, уточнювальні і пояснювальні члени речення.

Основними типами синтаксичних зв'язків в ускладненому реченні є:

- **додаткова предикативність (напівпредикативність)**, яка не є реченнєвотвірною, дериваційною категорією, оскільки супроводжує основну предикативність, при цьому реалізується у відокремлених членах речення. Вона базується на суб'єктно-предикатному відношенні, де предикативний компонент поєднує в собі функцію атрибута.
- **внутрішньорядні відношення** – виявляються в реченнях з однорідними членами, неоднорідними членами.

Проте А. Ф. Прияткіна рекомендує розмежовувати ці два поняття і застерігає, що ототожнювати поняття «ускладнення» з додатковою предикативністю, і зокрема з одним її видом – напівпредикативністю, немає підстав [87, с. 8].

Українська лінгвістика спільнота долучилася до спроб теоретичного обґрунтування розмежування ускладнювальних одиниць з урахуванням ступеня предикативності. В енциклопедії «Українська мова», зокрема, зазначено, що ускладнювальна частина може мати різний ступінь предикативності, яка доповнює основну предикативність, виражену головним членом речення.

На думку мовознавців, наявність напівпредикативності в ускладнених структурах допомагає встановити статус простих неелементарних речень як проміжний між простими й складними конструкціями. Так, ближчими до простих є речення, ускладнені однорідними членами, звертаннями та речення із вставними та вставленими структурами, а ближче до складних стоять речення з відокремленими членами [117, с. 350].

Зі складними конструкціями, на думку І. Р. Вихованця, за ступенем реалізації синтаксичних зв'язків зближуються прості структури, ускладнені відокремленими членами (взаємодіють загалом із складнопідрядними реченнями), з одного боку, і однорідними членами (тільки із складносурядними) – з другого. Цим різновидам притаманна напівпредикативність, яка може трансформуватися в повну предикативність (у другий предикативний центр складного речення). Процес їх зіставлення засвідчує нетотожність явищ.

У конструкціях з однорідними і відокремленими членами, які становлять основну групу ускладнених будов, відображені широкі можливості вираження конденсованої думки та синонімічні зв'язки із конструкціями складного речення [24, с. 184].

Однак не всі науковці одностайні у віднесеності до ускладнених структур конструкцій із звертаннями та вставними одиницями.

Щодо вставних слів, то А. Ф. Прияткіна вважає неоднозначним факт віднесення їх до явища ускладнення, оскільки, насамперед, вони пов'язані з пунктуацією і зумовлюється завданнями, не виконують синтаксичної функції, а реалізують організаційну мету або визначають позицію мовця.

Складним, на її думку, є питання про звертання та вставлені звороти. Не будучи членом речення, звертання, як і вставки, може все-таки виконувати аналогічну до них роль, зближуючись за певних умов із членами речення функціонально [87, с. 8].

Як засвідчує аналіз мовознавчої літератури, на сьогодні відсутній уніфікований підхід до визначення типології ускладнювальних компонентів, оскільки при групуванні враховуються тільки формально-граматичні ознаки, без акценту на семантику.

Проте останні роки в синтаксичній науці позначені дослідженнями, зокрема І. Р. Вихованця, К. Г. Городенської, А. П. Загнітка, О. В. Кульбабської, К. Ф. Шульжука та ін., у яких поняття «ускладнення» постає як семантичне явище з урахуванням семантико-синтаксичної і формально-граматичної структури, між якими не існує однозначної відповідності.

Одна і та ж семантична структура трансформується здебільшого не в одну, а в кілька поверхневих структур – складних і простих. Складне з формально-граматичного погляду речення завжди є семантично складним, а просте – може бути семантично елементарним і складним [18, с. 15].

Із позицій синтаксичної семантики речення аналізують у його відношенні до пропозиції. Тому І. Р. Вихованець вважає, що, виражаючи дві або більше пропозиції, просте за формально-граматичною природою монопредикативне речення набуває складного об'єктивно-семантичного

змісту. Такі прості речення є монопредикативними (формально-синтаксична ознака) і поліпропозитивними (семантико-синтаксична ознака) [16, с. 123].

Окрім того, системні зв'язки зі складним реченням звичайно виявляються в семантико-синтаксичній похідності простого неелементарного (ускладненого) речення від складного речення. Такі прості речення утворюються внаслідок формально-синтаксичних і семантико-синтаксичних трансформацій складних речень [18, с. 129].

Як зауважує А. П. Загнітко, номінація події не обов'язково забезпечується предикативною одиницею, тому речення, просте за структурою, може бути семантично складним, тобто вміщувати не одну пропозицію, а дві або більше [45, с. 13].

Як вже відомо, у простих неелементарних конструкціях поряд із звичайними синтаксичними зв'язками виникають додаткові, викликані функціонуванням у структурі ускладнювальних компонентів. Залежно від актуальності повідомлюваної ситуації з'являються нові паузи, логічні наголоси, що впливають на інтонаційний малюнок синтаксичної одиниці.

Найчастіше прості неелементарні структури вживаються у художніх творах, виконуючи при цьому певні функції, стилістичну забарвленість.

Різні види ускладнення структури простого речення функційно і конститутивно відмінні, а тому повинні бути диференційовані.

За нашими даними, в аналізованих творах С.Жадана вживаються ускладнені прості речення з максимальною функційністю, яка розширює виражальні можливості, та стилістичною метою. Наприклад: *Ми редагували чийсь промови, вели семінари для молодих лідерів, проводили тренінги для спостерігачів на виборах, складали політичні програми для нових партій, рубали дрова на дачі Болікового тата, ходили на телевізійні ток-шоу захищати демократичний вибір і відмивали, відмивали, відмивали бабло* (1). Такі ускладнення надають певного відтінку значення, виражають ставлення мовця до висловлювання.

Аналіз джерельного матеріалу засвідчив, що в аналізованій спадщині С. Жадана зафіксовано майже з однаковою частотністю всі види формального ускладнення будови простого речення, які з функційного боку увиразнюють зміст синтаксичних конструкцій.

Уведенням у прості синтаксичні конструкції ускладнювальних компонентів дозволило автору конденсовано передавати свій задум, вказати на взаємодію між членами речення унаслідок втрати предикативного центру чи окремих його компонентів; окрім того, на нашу думку, вони виконують об'єднувальну функцію, завдяки чому поєднують простіші конструкції в складну синтаксичну думку.

Реалізація комунікативної функції за допомогою простого речення з цими елементами структури в мовній палітрі дає змогу називати їх засобами ефективного спілкування, компресії та конденсації думки. А, отже, мова аналізованих творів С.Жадана є системою різноструктурних простих синтаксичних конструкцій, яким властиві специфічні структурні, семантичні, інформаційні та функційні ознаки, що вказують на їхню специфічну синтаксичну природу.

Таким чином, структурно ускладнена проста конструкція характеризується як поліпропозитивна синтаксична одиниця. Функціонування у таких будовах двох і більше пропозицій засвідчує їх смислову складність, що забезпечується компонентами формальної організації.

1.2. Види формального ускладнення речення

Вичерпний опис типології ускладнення як сукупності різнорідних синтаксичних явищ базується на деталізації поняття синтаксичного зв'язку у внутрішньому (тобто всередині груп членів речення) і в зовнішньому членуванні (тобто між різними членами речення). А відтак актуальним є

поглиблення характеристики усіх типів ускладнювальних компонентів та встановлення їх значення для текстів з позиції функційного підходу.

Синтаксичні побудови, які натеper більшість дослідників уніфікують як прості ускладнені речення, об'єднують різні у формальному плані явища: однорідні члени речення, відокремлені другорядні члени речення, вставні і вставлені конструкції, звертання.

Згідно з функційним підходом кожен член речення є найменшим двостороннім функційно-структурним компонентом речення, якому притаманні значення й форма і при цьому займають певні синтаксичні позиції.

Відокремлені члени речення. Інтонаційне та смислове окреслення словоформи або групи словоформ у структурі простої конструкції формують поняття «відокремлення». Ці одиниці містять додаткові повідомлення про предмет, ознаку, реалізуючи функцію пояснення, конкретизацію. Деколи їх можна трансформувати у предикативні одиниці.

Відокремлені члени, на відміну від невідокремлених, утворюють окрему від означуваного члена синтагму, вимовлену на більш низьких тонах, ніж інші синтагми в реченні (на письмі це інтонаційне оформлення зазвичай позначене комою, зрідка іншими графічними знаками) [81, с.11].

Особливість відокремлення полягає у комплексі засобів вираження граматичного зв'язку між членами речення та реалізації семантичного зв'язку між частинами тексту.

У межах поняття «відокремлення» виокремлюємо порівняльні звороти, які вживаються у синтаксичних конструкціях зі спеціальною семантико-синтаксичною функцією.

Однорідні члени речення. Однорідність досліджено як граматичне явище, а конструкції з однорідними членами як семантично й синтаксично однофункційні / різнофункційні щодо головного компонента утворення. Різнофункційні компоненти ряду вважаємо однорідними, оскільки вони належать до тих випадків, коли ряд не корелює з однорідністю. Однорідні

члени речення диференційовано за такими ознаками: 1) пов'язані між собою сурядним зв'язком; 2) виконують функції одного члена речення; 3) підпорядковані одному члену речення; 4) мають морфологічну однотипність; 5) є виразниками одного поняття; 6) мають рівноправність відношень у семантичному й граматичному аспектах [81, с. 15].

Однорідні члени речення можуть поєднуватися сурядними сполучниками і безсполучниково. Сполучники є засобом вираження смислових відношень між однорідними членами: єднальних, зіставно-протиставних, розділових, приєднувальних, градаційних [117, с. 155].

Вставні та вставлені конструкції. Синтаксичні конструкції з **вставними компонентами** є особливим типом речень-висловлень, оскільки їхня мета – це вираження суб'єктивної модальності, яка відтворює ставлення автора до повідомлюваного.

Щодо структури речень із цими одиницями, то вони є автономними, комунікативне завдання яких, не змінюючи основного значення речення, пояснити його, наклавши додаткові конотативні нашарування особистісного характеру.

Вставлені конструкції – це синтаксичні одиниці, які на конструктивному рівні не входять до позиційної й синтаксичної структури речення (тобто позбавлені ознак речення); на комунікативному рівні є факультативною частиною, за відсутності якої зміст і структура висловлення залишаються незмінними [81, с. 20].

Автори їх використовують для доповнення, роз'яснення конкретного змісту синтаксичної конструкції або загалом для необхідності введення додаткового змісту.

Українські синтаксисти тільки останніми роками стали зосереджувати свою увагу на виокремленні цих одиниць як самостійного ускладнювального типу.

Вставні та вставлені конструкції схожі, проте не тотожні. Відмінності між ними лежать у площині цілеспрямованості, особливостей структури, реалізації семантики, інтонаційними та позиційними властивостями.

Щодо вставлених, то вони не можуть стояти на початку базової конструкції, за будовою можуть бути двоскладними та односкладними, простими та складними реченнями з різними типами синтаксичного зв'язку.

Звертання – це слово (або сполучення слів), яке номінує об'єкт апеляції. Воно стоїть у функції кличного відмінка та характеризується певною інтонацією. Привернути увагу та спонукати співрозмовника до спілкування – це функції, які виконують ці одиниці у синтаксичних конструкціях.

Варто зауважити, що як тільки апелятив перестає називати конкретну особу чи предмет, то одразу перетворюється на модальне слово або вигук.

Від звертання слід відрізнити підмет, виражений вокативом. Його особливістю є те, що він прямо співвідноситься з формою наказового способу дієслова [95, с. 171].

1.3. Семантичне ускладнення речення

Із поняттям пропозиції, яка може трансформувати структуру синтаксичної одиниці, безпосередньо пов'язана семантична структура речення. На сьогодні це явище в мовознавчих дослідженнях трактують як власне сам зміст реченнєвої будови, із реальним чи ірреальним підтекстом відтворюваних умов ситуації.

Семантика предиката та кількість потенційно можливих реалізованих позицій іменникових компонентів лежать в основі кваліфікації пропозиції.

Пропозиція може забезпечуватися власне предикативним вираженням у простих конструкціях, а також у поліпропозитивних структурах, де базову доповнюють позиції із додаткової предикативністю. Поліпропозитивність

реалізують мовні знаки з узгодженими та неузгодженими формами прислівних означальних позицій.

Із семантичного погляду неелементарність будови відображена відтворенням двох і більше ситуацій. Основу кожної ситуації реалізує семантичний тип предиката.

Семантично ускладнене просте речення завжди поліпропозитивне, але структурно елементарне.

Тому мовознавці одностайні в науковому твердженні, що просте ускладнене речення є одиницею монопредикативною (формально-граматичний аспект) і поліпропозитивною, поліпредикатною (семантико-синтаксичний аспект) [24, 118, 45].

Характер синтаксичних відношень впливає на типологію семантичних ускладнень:

- властива додаткова предикативність;
- характеризуються внутрішньо рядними відношеннями;
- синкретичний рівень характеру ускладнення. а

Додаткова предикативність виражається відокремленими членами речення, засобом вираження яких є одиничні прикметники, дієприкметники, прислівники, дієприслівники, їхні звороти, а також інфінітивні, іменникові звороти тощо.

Цей різновид предикативності завжди супроводжує «основну» предикативність, тому не виконує функцію дериваційної категорії.

Її сутність вказує на те, що вона не є автономним реченням, а лише засвідчує виокремлення внутрішньореченнєвої структури, при цьому маючи свою типологію: напівпредикативність та додаткову дієслівну предикативність.

Синтаксичне значення, в основі якого лежить відношення суб'єкт+предикат, котрий поєднує в собі функцію якісної характеристики, є **напівпредикативністю**. Цей компонент є особливим другорядним

присудком, який виражається у простих будовах одиничними прикметниками та дієприкметниками, а також прикметниковими та дієприкметниковими зворотами.

Щодо непрямої напівпредикативності, то вона реалізується у формі субстантивних зворотів з можливим суб'єктно-предикатним розгортанням, а також наявністю у структурі службових слів на зразок *незважаючи на, за умови, крім, у зв'язку з тощо* (згорнута напівпредикативність). Додаткова дієслівна предикативність передається за допомогою форм дієприслівника та інфінітива.

Простому реченню, у структурі якого функціують однорідні члени речення, неоднорідні члени речення, що об'єднує сурядний зв'язок, пояснювальні та уточнювальні компоненти та ін., властиві внутрішньорядні відношення.

Рядам характерні ознаки відкритості/закритості. Елементи ряду співвідносні з членами, які перебувають щодо один одного в самостійних позиціях і поєднуються з тим самим словом на основі різних співвідношень у синтаксичній системі речення.

Відкритість ряду властива необмеженій кількості структурних компонентів, поєднаних між собою або інтонаційно, або повторюваними сполучниками. Обмежена кількість членів формує закритість ряду, окрім того перед останнім компонентом функціують одиничні сполучники, рідше – частки.

Поєднані сурядним зв'язком одиниці одного ряду, можуть заповнювати різні синтаксичні позиції. Засобом вираження різнофункційних членів речення (головних та другорядних) виступають загалом займенники та прислівники.

Однорідні члени речення є основними в організації ряду.

Варто зазначити, що неоднорідні члени, виражені прикметниковими, дієприкметниковими формами (неоднорідні означення), здатні утворювати

ряд залежно від завдань акту комунікації, де сама ситуація обумовлює відповідний інтонаційний малюнок, показником якого на письмі є розділовий знак (кома).

Окрім того, будову ряду можуть формувати компоненти із пояснювально-уточнювальним значенням. Проте фіксуються більш складніші випадки синтаксичних конструкцій, у яких однорідна семантика ряду доповнюється додатковою предикативністю. Такі приклади вказують на синкретичність відношень, пов'язаних із вживанням в межах того самого ряду компонентів із додатковою предикативністю.

Синтаксичний ряд може реалізовуватися: а) відокремленими означеннями, вираженими одиничними прикметниками, дієприкметниками, а також прикметниковими, дієприкметниковими зворотами, які займають різні позиції в реченні; б) відокремленими обставинами, виражених одиничними іменниками, прислівниками, іменними, дієприслівниковими зворотами, поєднаними безсполучниково або за допомогою сполучників.

На думку синтаксистів, відокремлений додаток, виражений дієприкметниковими (прикметниковими) та дієприслівниковими зворотами, прийменниково-іменниковий формами, може поширюватися різними однорядними компонентами, що входять до їх структури. Це типовий приклад реалізації синкретичних відношень однорядності у структурі напівпредикативного звороту.

Типи синтаксем простого речення. Просте речення як основна комунікативна одиниця, в основі якої лежить типовий зразок побудови, зазвичай утворюється із моделей двох рядів мінімальних синтаксичних одиниць: *членів речення*, виділюваних на основі певних різновидів синтаксичних зв'язків та *синтаксем*, виділюваних на основі семантико-синтаксичних відношень.

Відповідно до семантичної елементарності та семантичної неелементарності простого речення встановлюють типологію синтаксем як різновидів мінімальних семантико-синтаксичних компонентів [118].

Структурна схема семантично елементарного простого речення містить: *1 предикат + субстанційні (іменникові) синтаксеми, зумовлені валентністю предиката.*

Структурна схема семантично неелементарного простого речення містить: *базову структуру (семантично елементарне речення = 1 предикат+субстанційні синтаксеми) + компоненти, що є модифікованими частинами небазового елементарного речення або показником семантико-синтаксичних відношень між елементарними простими реченнями, тобто семантично ускладнювальні синтаксеми.*

Просте ускладнене речення містить семантико-синтаксичні відношення між предикативними частинами складного речення, а отже, є похідною синтаксичною одиницею від складного речення.

Основною синтаксемою семантично елементарного простого речення є предикатна синтаксема, з урахуванням валентності якої формується кількісна та якісна специфіка субстанційних синтаксем. Саме предикатна синтаксема своїми потенційними сполучувальними властивостями прогнозує семантико-синтаксичну структуру різновидів елементарних простих речень.

Семантично неелементарне просте речення формують два або більше вихідних елементарних простих речення, одне з яких зберігаючи свою семантико-синтаксичну будову, стає основним; інші вихідні елементарні прості речення трансформуються. Тому у структурі простого ускладненого речення наявні базові синтаксеми (предикат+субстанційні синтаксеми), а також синтаксеми невалентного характеру, які утворено внаслідок різноманітних модифікацій основних речень [118].

Синтаксеми невалентного характеру є вторинними, оскільки не функціують у структурах елементарних простих речень. Це синтаксеми

адвербіальні, атрибутивні й модальні, які є вторинними синтаксеми предикатного типу, що виражають сукупність значень ознаки, а не предмета.

Співвідношення первинних та вторинних у різних ускладнених конструкціях буває неоднаковим.

Ускладнення будови простого речення відбувається як в предикатній, так і в субстанційній сфері.

Окремі складні субстанційні синтаксеми утворюються шляхом об'єднання семантично елементарних синтаксем в одну ускладнену. У подібному простому ускладненому реченні субстанційні синтаксеми виражають об'єктно-суб'єктне, а отже, неелементарне значення [16, с. 41]. До цього різновиду належить і вторинна субстанційна вокативна синтаксема.

1.4. Теоретичні засади вивчення функційно-прагматичного потенціалу простих ускладнених речень

Зміст та особливості будь-якого тексту, зокрема художнього твору, реалізуються через його комунікативно-прагматичну зорієнтованість, відтворення функційного навантаження, завдяки підбору різних мовних засобів та способів їх подання.

Твори художньої літератури забезпечують реалізацію суб'єктивного чинника особи автора, що безпосередньо впливає на вибір індивідуальних мовних будов відповідно до позицій світобачення творців слова та рівня їх володіння мовою. Реалізуючи прагматичну функцію, автор намагається таким чином щось уточнити, деталізувати, прокоментувати та підштовхнути до бажаного розуміння або навпаки спробувати спровокувати дискомфорт у розумінні ситуації.

Завдяки багатогранності типологій синтаксичних конструкцій автори здатні відтворювати за допомогою мовних знаків різнобарвність емоцій та

думок, свої естетичні можливості, створюючи єдиний виражальний текстовий відрізок.

Саме комплексність до аналізу синтаксичної одиниці виявить усі шляхи формування структур, реалізацію запрограмованої автором функції та прагматичний підтекст сучасного художнього доробку.

Зростання за останні роки інтересу до україномовної літератури через друковані видання та поширення їх в соціальних мережах робить її надзвичайно популярним напрямом впливу на підсвідомість соціуму. Бажання авторів досягти своїх функційних та прагматичних цілей реалізується на рівні мовного оформлення текстів з використанням різних синтаксичних побудов з різною експресивністю, психологізмом та інформативністю, що найкращим чином впливатимуть на читача.

Загальнолінгвістичний аналіз вивчення художніх текстів передбачає розгляд насамперед мовних особливостей на різних рівнях, зокрема на синтаксичному. Проте саме комплексність у дослідженнях, а саме використання кількох аспектів, з-поміж яких актуальним є прагматичний, дає можливість всебічно визначити рівень значення синтаксичних будов для впливу на потенційних читачів, налагодження взаємозв'язку автора та його прихованих співрозмовників.

Конкретний акт спілкування та мовна комунікація загалом з позиції прагматичного підходу підкреслює важливість функції мови як вмотивованого прояву особистісних дій та позицій.

Усвідомлення процесу творення художніх творів розпочинається із встановленням мети та окресленням намірів автора, що забезпечує осмислене та цілісне розуміння тексту.

Речення як основна комунікативна одиниця є багатоаспектним мовним явищем, дослідження якого потребує тільки системності та комплексності. Тому природньо, що аналізувати різні синтаксичні конструкції необхідно із

використанням конкретних напрямків лінгвістичного аналізу, насамперед, лінгвопрагматичний та функційний.

Досягнення комунікативного завдання через вплив на читача упродовж усього твору є найважливішою для реалізації функцією автора, що забезпечує насамперед лінгвопрагматичний аналіз.

З'ясування сутності реалізації цих аспектів через синтаксичні конструкції в мовній палітрі художніх творів дозволить уникнути неповноти та допоможе заглибитися у текст як таке явище, що є складним процесом передачі інформації.

Аналізу художнього твору як об'єкту нашого дослідження з позицій лінгвопрагматичного принципу зосередить увагу на заглибленні в концептуальне світобачення автора та читача та чи не найголовніше відтворення його системою мовних засобів, зокрема синтаксичними конструкціями, які передаватимуть та викликатимуть різні емоції, виконуючи при цьому своє завдання.

Лінгвопрагматичний компонент у реалізації структури синтаксичного значення є вкрай важливим елементом, що окреслює необхідні змістові параметри функціонування мовних одиниць, умови їх адаптації у тексті, формуючи загалом умови відтворення прагматичного значення.

Історія дослідження простих ускладнених речень відтворила процес еволюції підходів до лінгвістичного вивчення цих одиниць з урахуванням змін концептуальних завдань.

Таким чином, системне лінгвопрагматичне та функційне дослідження текстів художніх творів передбачає комплекс застосування різних аспектів аналізу синтаксичних структур, вплив контекстів на їх вживання, а відтак використання методів та прийомів лінгвістичних розділів.

Висновки до розділу 1

Речення можна схарактеризувати як мінімальну інтонаційно оформлену одиницю мовного спілкування, що формує й виражає окрему, відносно закінчену думку й відношення змісту цієї думки до дійсності.

Те, про що говориться в реченні, може бути виражене у плані ствердження, заперечення, вірогідності, невірогідності тощо.

Основною функцією речення є комунікативна, за допомогою якої відбувається повідомлення про явища дійсності. Речення характеризується відносною закінченістю висловленої думки й у мовному потоці становить частину розгорнутого повідомлення. Основними ознаками речення є предикативність, модальність, смислова та інтонаційна закінченість, наявність граматичного й смислового зв'язку між усіма його компонентами, функціонування головних членів (головного члена) речення.

У мовознавстві існують різні підходи до тлумачення речення, зокрема науковці називають ці структури інтонаційною та граматично оформленою найменшою комунікативною одиницею, також мовленнєвою одиницею, яка формується з мовних лексичних, фразеологічних, синтаксичних знаків нижчого порядку, мінімальну комунікативну одиницю, завершальною одиницею спілкування і вираження думки.

Вивчення поняття структурної схеми речення сприяє засвоєнню теорії речення як багатоаспектної одиниці, вдосконалює уміння членувати речення, дає можливість повно схарактеризувати його різнофункційні компоненти.

У творчому доробку Сергія Жадана нами зафіксовано різні за структурою та семантикою прості конструкції. Письменник використовує як елементарні, так і неелементарні конструкції, що дає змогу змістовно, але лаконічно, зрозуміло та доступно виразити авторську думку.

Особливе місце, а тому потребують більш детального аналізу займають ускладнення, які письменник використовує в мовній палітрі творів з метою

розширення, уточнення, пояснення, вираження ставлення до висловлюваного.
Ці конструкції значно збагачують ідеостиль автора.

РОЗДІЛ 2

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОСТИХ УСКЛАДНЕНИХ РЕЧЕНЬ У ТВОРАХ СЕРГІЯ ЖАДАНА

2.1. Особливості функціонування простих ускладнених речень

Дослідження будь-яких синтаксичних одиниць-конструкцій, на слушну думку мовознавців, повинно відбуватися з позиції різноаспектності, яка забезпечує комплексність встановлення характерних ознак речень, а саме, структурні, змістові, ритміко-мелодійні, функційні та прагматичні параметри.

Відтак моделювання будови простого неелементарного речення не обмежується структурною схемою, яка встановлює лише будову речення. На перший план виходить процес з'ясування основних семантичних властивостей компонентів, що мають прихований зміст, таким чином формуючи уявлення про речення, яке відтворює одну або кілька ситуацій дійсності.

Сучасна синтаксична наука розглядає речення як багатоаспектну одиницю, як комплекс декількох відносно незалежних підсистем, зокрема, формально-граматичної, семантико-синтаксичної, комунікативної, тим самим поглиблюючи спроби уточнення та кваліфікованого визначення поняття *ускладненості*. Формально-синтаксичний аспект є одним з найбільш досліджених базових аспектів, насамперед спрямованим у сферу мови й найтісніше пов'язаним із семантико-синтаксичним аспектом.

Формально-синтаксична організація конкретних речень у сучасній теорії синтаксису співвідноситься з відповідним формальним реченнєвим зразком, реченнєвою моделлю – формально-синтаксичною структурою, структурною схемою. Вчення про формально-синтаксичну структуру речення становить основу опису формальної організації речення. Серцевину формально-синтаксичної організації речення становлять синтаксичні зв'язки й

виділювані на їх основі компоненти речення. Вони є визначальними характеристиками типів і підтипів речень [23, с. 7].

Із семантико-синтаксичного погляду простими ускладненими є речення з наявними синтаксемами невалентного характеру, що не зумовлені семантико-синтаксичною валентністю предиката. Тому в цьому аспекті ускладнення охоплює ширше коло конструкцій.

Із синтаксичного погляду ускладненими є речення, у структурі яких наявні два основні типи синтаксичних зв'язків: додаткова предикативність і внутрішньорядні відношення. Розрізняють два види напівпредикативності: пряму і непряму.

До складу простих формально неелементарних речень належать конструкції ускладнені звертаннями, вставними і вставленими конструкціями, відокремленнями, однорідними членами речення.

У структурі простих речень, окрім головних і другорядних членів, можуть функціювати слова, які не відповідають на жодне із запитань, не виконують синтаксичну функцію й не пов'язані з членами речення ніяким зв'язком.

Автор художнього твору з урахуванням комунікативного завдання та своєї суб'єктивної позиції, намагається по-різному вплинути на підсвідомість читача: лаконічно дати якісну характеристику подіям, предметам, ситуаціям, знайти причиново-наслідкові зв'язки між ними та ін. Тому особливо яскраво мисленнєва діяльність творця слова відображається у простих реченнях із ускладнювальними компонентами.

Найбільш природними умовами для актуалізації задуму автора є мовна палітра художнього твору, яка реалізує основну і первинну функцію повідомлення.

Рис. 2.1. Частотність використання ускладнювальних компонентів у простих речення в аналізованих творах Сергія Жадана.

Однорідні члени речення. Аналіз карткового матеріалу показав, у мові творів С.Жадана найбільш частотними (34 %) є прості конструкції з однорідними членами речення.

Як відомо, однорідність – категорія синтаксична. Ряди слів об’єднуються за допомогою сурядного зв’язку і виникають тільки на рівні речення, певним чином ускладнюючи його структуру.

У граматичному аспекті ці компоненти характеризуються: а) однаковою синтаксичною функцією; б) залежністю від одного й того ж слова в реченні; в) сурядним зв’язком – сполучниковим, безсполучниковим або змішаним; г) наявністю перелічувальної, зіставної або протиставної інтонації.

Як б кількість членів речення не входила до однорідного ряду, проте всі вони виконують однакову синтаксичну роль. Однорідні члени

виражаються однією частиною мови, у деяких випадках бувають морфологічно різнорідними.

Рис. 2.2. Частотність використання типології однорідних членів речення в аналізованих творах Сергія Жадана.

Майстром у використанні явища «однорідності» на рівні простих речень у мові своїх творів на сучасному етапі став Сергій Жадан. Наприклад: *Підвелася, підхопила піджак, сунула мені невідкорковану пляшку й пішла спати* (З, с. 67); *Запалює газ, ставить чайник, сідає* (З, с. 68); *Він знайшов ключі, відчинив двері, пройшов коридором, потрапив до обжитих Колею кімнат* (З, с. 143); *Онука вона не любила, квартиру залишила мені* (З, с. 72); *Даша мала тонке тіло й приємний голос* (З, с. 62); *А чи не найбільшою чесноотою справжнього чоловіка є все-таки співпереживання та готовність надати першу медичну допомогу* (З, с. 36); *Враз пальці зупинились на чомусь пружкому й теплому* (З, с. 43).

Однорідні члени речення вживаються в різножанрових текстах, а також текстах різних за тематикою. Проте чи не найбільша майстерність автора проявилася у сучасних романах, наприклад: *Іноді життя забуває про нашу присутність і починає нам подобатися* (3, с. 59); *І жодні робочі будні, жоден кар'єрний поступ нічого не важили проти цього згустку* (3, с. 18); *Він спав лицем на схід усю ніч – глибоко й застигло* (3, с. 99); *Там він підтягнув безкінечну любовну пісню за якоюсь тлустою, вусатою, блискучою дівою на екрані й намагався лишити чайові комусь із відвідувачів* (3, с. 219); *Я виліз з-під ковдри, скинув картонну коробку, взяв телефон, вийшов на балкон* (1). Як бачимо, ряди однорідних членів речення надають текстам не тільки філософського та психологічного звучання, але і підкреслюють те, що автор проста людина, яка має природні бажання, прості потреби та естетизм.

Зауважимо, що автор практично в усіх проаналізованих творах використовує більш зрозуміліші за структурою прості речення ускладнені рядами однорідних присудків, наприклад: *Стояли під гарячим сонцем, курили, думали* (3, с. 107); *Череп мав голений і побитий* (3, с. 107); *Маріо обмотався рушником, пішов, лишаючи мокрі сліди* (3, с. 163); *Але ось Маратові батьки зателефонували й нагадали* (3, с. 13); *Вона хапалася за його стрижене світле волосся, відводила його голову, дивилася йому в очі* (3, с. 155). Вони надають усім без винятку романам та оповіданням особливої динамічності та простоти для сприймання читачем, ось тому однорідні дієслова чи не найбільше представлені саме в таких текстах.

Аналіз джерельної бази показав, що однорідні означення є менш частотними, у порівнянні із іншими типами другорядних членів речення, що об'єднуються в однорідні ряди. Вони вживаються не тільки для опису навколишньої дійсності, найчастіше природи, але надають доповнювальну якісну характеристику особам та предметам, емоціям, почуттям. Особливо оригінальними та образними є такі конструкції: *Електричне світло робило ніжними й тремкими зморшки під її очима* (3, с. 22); *Більшість негараздів та*

душевних сумнівів походять від нашого бажання щоденно поділяти наші вчинки на добрі й погані (3, с. 134). Боротьба протилежностей у свідомості автора робить конструкції із такими компонентами особливо інтимними.

На нашу думку, уживання рядів однорідних членів в аналізованих художніх текстах спричинено жанром та індивідуальним стилем письма, а також бажанням автора зосередитися на внутрішньому світі героя, його переживаннях та проблемах, можливості розширення розуміння сказаного.

За нашими даними, С. Жадан використовує для опису такі засоби однорідності:

1) емоцій і почуттів: *Більшість життєвих негараздів та душевних сумнівів походять від нашого небажання щоденно поділяти наші вчинки на добрі й погані* (3, с. 134);

2) опису зовнішності: *Черевики її перемашені були піском і травою* (3, с. 66); *Волосся мала теж чорне, шкіру тьмяну* (3, с. 24) *Одягнений бува у гірські черевики, випалені джинси й коричневу авіаторську шкірянку* (3, с. 107);

3) динаміки розповіді: *Боксував він натхненно й наполегливо, всюди і весь час* (3, с. 27); *Беня знову кинувся їй допомагати, взяв із рук хліб і вино* (3, с. 34);

4) опису локусу: *Ми здавали під офіси колишні лабораторії, під склади колишні цехи* (3, с. 18); *Він минув кімнату з диваном та двома телевізорами (один показував, на іншому був звук), минув загашник* (3, с. 144).

В. Тихоша вважає, що «сурядні ряди можуть створюватися поширювачами означального, об'єктного чи обставинного типу, однорідність розуміється як синтаксичне явище, а не лексико-семантичне» [106].

У мові творів С. Жадана найбільш типовими є трикомпонентні ряди однорідних членів, які не перевантажують текст накопичувальною ситуативністю, проте увиразнюють задумане автором, як-от: *Вона пройшла вітальнею, завернув у довгий коридор, ішла навпомацки, торкаючись пальцями*

предметів (3, с. 41); Навіть дівчина не витримала, вибачилася і пішла собі (3, с. 45); Вона пройшла вітальнею, завернула в довгий коридор, ішла навропацки, торкаючись пальцями предметів (3, с. 41); із меншою частотністю в аналізованих творах функціують чотири-п'ятикомпонентні ряди однорідних членів речення: Я попросився, потиснув руки Рустамові із Семом, поплескав по плечу Костика, записав телефон дядь Саші, махнув Бені рукою (3, с. 47); Вона просто дивиться крізь мене, бачить щось своє, можливо, чує моє дихання, можливо, відчуває мій запах, не більше (3, с. 50); На ранок збираються на терасах, обвитих виноградом, і говорять про співи та астрономію, знаходять на чорних полотнищах передсвітанкового неба сузір'я, спостерігають за птахами, вгадують погоду на найближчі дні, п'ючи солодкий ром (3, с. 209).

Менш поширеними є двокомпонентні структури на зразок: *Викладач нив і просив зробити йому масаж серця (3, с. 39); Він не боявся смерті й любив жінок (3, с. 45); Добре серце допомагає нам у тяжкі хвилини й тішить у години радості (3, с. 36),* у яких автор ніби свідомо обмежує нашарування ситуацій, підкреслює важливість закритості ряду через акцент тільки двох подій.

Нами встановлено, що мові романів С.Жадана притаманна стилістична виразність однорідних членів речення. Зазвичай такі речення поєднуються із іншими простими елементарними, які виконують функцію повідомлення, наприклад: *Надвечір прокинувся, визирнув за вікно. Темні дерева, ранні сутінки, початок липня (3, с. 172); Я потягнув двері. Гарний настрій, піднесений стан, початок сонячного безкінечного дня (3, с. 58); Третій поверх був мій. Чорні металеві двері, синій гумовий килимок, червоний симпатичний гудзик дзвінка (3, с. 58); Я спав в одязі. В джинсах і розтягнутій футболці (1).* Особливо важливими такі речення є для описів природи, локації, зовнішності, оскільки наповнюють їх особливими емоційно-стилістичними відтінками.

Такі конструкції загалом поширені у великих за обсягом текстах-романах. Вони акцентують увагу на найважливіших моментах, частково в такий спосіб реалізується ефект впливу на читача.

За нашими даними, найчастіше в синтаксичних структурах утворено ряди однорідних членів речення, які поєднані безсполучниково, комбінування є рідковживаним в аналізованих творах. Загалом таке поєднання збагачує фразу інтонаційно, робить її гнучкішою. Наприклад: *Замовники спочатку зробили замовлення, потім довго й ретельно контролювали хід робіт, потім уміло переховувались, врешті запропонували Олегові вирішити це питання з київськими* (3, с. 113); *Розповідав про роботу, згадував смішні випадки з минулого, сам і сміявся* (3, с. 222).

Ряди однорідних членів поєднуються сполучниками у структурах на зразок *Окрім спортсменів, ходили туди-назад старші чоловіки в старанно випраних сорочках і поважні жінки з яскраво фарбованими обличчями* (3, с. 88). Як бачимо у простому реченні функціують тільки два однорідних члени речення. На думку автор, усе, що буде йти далі стосується інших подій.

Ми зафіксували значну кількість речень, у яких використано в одному простому реченні кілька рядів із однорідними членами, наприклад: *За ними тяглися корпуси тракторного й танкового заводів, неканонічні церкви* (3, с. 130); *З берега на місто щоранку видивлялися хворі й бездітні жінки, чоловіки без місця проживання та безробітні підлітки* (3, с. 131); *Той відповідав коротко й жорстко, на контакт не йшов* (3, с. 185); *Прокинувшись, ходив кімнатою, перевертав порожні пляшки з-під лимонаду, склянки, банки й попільниці, залиті соусом тарілки, взуття, злісно давив босими ногами яблука, фісташки й жирні фініки, схожі на тарганів* (1). Уживання таких конструкцій засвідчує філологічний талан автора та перетворює просте елементарне речення на складну за структурою та семантикою синтаксичну одиницю.

Нами вичленовано конструкції з відокремленими однорідними означеннями у постпозиції на зразок *З бортів у воду стрибали моряки – втомлені, неголені* (3, с. 99); *Даша, змучена й заплакана, тягла за собою двох дітей* (3, с. 105).

Отже, однорідні члени речення створюють складну та оригінальну систему ускладнень із певними власне авторськими ознаками ідіостилю С. Жадана. Вони дають можливість описати події, емоції, страхи, переживання, інтер'єр, різноманітні процеси, явища, підсилюючи зміст висловлювання, надаючи йому конкретності, виразності, інтимності.

Відокремлені члени речення. Аналіз ілюстративного матеріалу засвідчив, що другою групою за частотою використання (26 %) у структурах простих речень є відокремлені ускладнювальні компоненти. Наприклад: *Піджак волочила за собою сходами, недбало підчепивши його правим мізинцем* (3, с. 66); *Я сів поруч, відчуюючи босими ногами холод нічної долівки* (3, с. 66); *Рішуче загнув у чорний метал дверей, будячи голубів на даху* (3, с. 81); *Проштовхались двоє, схожі на таксистів...* (3, с. 88); *Уже прокидаючись, Соня встигла побачити сон* (3, с. 99).

Рис. 2.3. Частотність використання типології відокремлених членів речення в аналізованих творах Сергія Жадана.

Відокремлення — це багатоаспектне синтаксичне значеннєво-стилістичне явище; це завжди структурне, семантичне й комунікативне ускладнення простого речення [30, с. 80]; смислове та інтонаційне виділення у реченні одиничного або поширеного члена речення, який набуває внаслідок цього більшої синтаксичної самостійності [118, с. 79].

Основний акцент у виділенні відокремлених членів речення роблять на реалізації змісту та інтонації. Вони виражають додаткове повідомлення або доповнюють основне твердження в реченні, набувають у синтаксичній будові більшої самостійності, нових смислових відтінків.

Відокремленими бувають лише другорядні члени речення. У вимові вони виділяються логічним наголосом і невеликими паузами, а на письмі — комами, іноді — тире (переважно в кінці речень). Відокремлені члени речення містять елемент додаткового повідомлення, тому набувають більшої синтаксичної ваги і стилістичної виразності в реченні, ніж невідокремлені. Наприклад: *Великдень усе змішав, роблячи нашу скорботу децю недоречною*

(3, с. 14); *Я пройшов брамою, відчуючи все* (3, с. 16); *Маріо обмотався рушником, пішов, лишаючи мокрі сліди* (3, с. 163); *Костик ображено шморгав носом, витираючи слюзи й шмарклі рукавами сорочки* (3, с. 44); *Я тримав подалі від них заощадження, пачку баксів, зберігаючи її на книжковій полиці поміж сторінками Гегеля* (1); *Одного разу, прокинувшись, ти бачиш за вікном вогонь* (2).

Аналіз мови творів Сергія Жадана дозволив з'ясувати найтипівіші семантичні різновиди цих ускладнювальних компонентів у межах явища «відокремлення», що представлено в таблиці 3.

Таблиця 1

Відокремлення в романах Сергія Жадана

Відокремлення	Приклади
Відокремлені обставини	<i>Той стоїть схилившись коло столу, збирає свою стару спортивну торбу</i> (2); <i>Водій старанно відводить погляд, женучи катафалк крізь туман і воду</i> (2); <i>Що робить більшість з нас, зіткнувшись з чужою смертю?</i> (3, с. 37); <i>Побачивши мене, зауважив також і всю печаль в моїх очах</i> (3, с. 90).
Відокремлені додатки	<i>Міліція забрала всіх, крім барменів</i> (3, с. 39); <i>Ніхто не знав, крім мене</i> (3, с. 51); <i>Окрім спортсменів, ходили туди-назад старші чоловіки в старанно випраних сорочках і поважні жінки з яскраво фарбованими обличчями</i> (3, с. 88)
Відокремлені означення	<i>Сидить у своїй кімнаті, за столом, заваленим підручниками, не витримує, підіймається з канапи, виходить надвір</i> (2); <i>Паша стоїть на</i>

	<i>узбіччі, розчавленому траками й колесами вантажівок (2); Повертають праворуч, обліпленими глиною берцями відчиняють двері першого ж кабінету (2).</i>
Відокремлені уточнювальні члени речення	<i>Під будинком, у пообідній тіні, прогрівалися сонні псячі тіла (3, с. 15); Тримався лиш нас – друзів дитинства (3, с. 18).</i>

За нашими даними, найчастотнішою групою відокремлених членів у романах С.Жадана є відокремлені обставини: *Паша визирає у вікно, розглядає чорний сніг і чорне небо, сідає за стіл, струшує головою, намагаючись прийти до тями (2); Вибираючись до міста чи повертаючись додому, на станцію, слід було щоразу очікувати на перевірку документів (2); Я торкався обережно, пробуючи відганяти (3, с. 43); Посеред кухні стояла Аліна, помішуючи щось ложкою у великому баняку (3, с. 43); Жінки спали в теплих халатах, поставивши в головах привезені з дому капці (3, с. 100).*

За нашими даними, відокремлені обставини у структурі простого речення, зазвичай, виражаються дієприслівниковими зворотами, а відтак є поширеними ускладнювальними елементами, значно рідше одиничними дієприслівниками, і, як результат, непоширеними одиницями в побудовах. Наприклад: *Цілувалися з усіма й виходили крізь браму, повертаючись до життя (3, с. 19); Пішли, несучи в руках табуретки (3, с. 20); Костик кинувся прибирати зі столу порожній посуд, нещадно його згрібаючи на землю (3, с. 25); Говорив, зазираючи нам в очі (3, с. 26); Ніхто не міг вистояти проти нього, не втративши здоров'я (3, с. 29); Пішов, побажавши всім доброї ночі (3, с. 20).* Як бачимо із наведених прикладів, відсутність поширювальних компонентів у структурі відокремлення не перетворює їх на компоненти із

послабленою семантикою. Автор таким лаконічним використання намагається зацентрувати увагу суто на дії.

Найчастіше відокремлені обставини в аналізованих романах вказують на супровідну семантику способу дії, умови допусту та причини. Наприклад: *Втративши інтерес до такої розмови, вона всім сухо подякувала й зникла в брамі, як примара* (3, с. 21); *Він роззирнувся по нас, чекаючи на підтримку* (3, с. 26); *Костик підсів уже в зрілому віці, маючи що втратити* (3, с. 35).

Типовими для ідеостилю С. Жадана є структури на зразок *Вони зачинилися в одній із кімнат і днями не вилазили з ліжка, цілуючись і виснажуючи одне одного* (3, с. 32); *Вони покотилися, змахуючи крильми й злітаючи в повітря* (3, с. 54), у яких за рахунок нашарування відокремлень, які вказують на різні супровідні обставини, що можуть трансформуватися у повноцінне речення, відбувається концентрація подій у конденсованому вигляді, а відтак стимулює читача уважно стежити за розвитком подій.

Наше дослідження встановило, що інші види відокремлених членів речення є менш поширеними, проте важливими із реалізацією семантики синтаксичних конструкцій.

Другою за частотністю (27%) групою відокремлених членів речення в аналізованих романах є відокремлені означення.

Відокремлюватися можуть як непоширені, так і поширені означення, які ускладнюють та доповнюють зміст повідомлення, на зразок: *Магазин із вином знаходився навпроти майстерні, вмурований у заводську прохідну* (3, с. 139); *Проштовхались двоє, схожі на таксистів* (3, с. 88); *На руці мав важкий механічний годинник, напевне, знятий із закатованого сім'єю боржника* (3, с. 105); *На роботу Маріо приходив у кедах, перемащених лаком* (3, с. 139). Такі конструкції розширюють дієприкметникові звороти і слугують особливою частиною простого речення, яка має свій зміст і несе нову додаткову інформацію.

Важливо зауважити, що одиничні узгоджені означення відокремлюються тоді, коли вони стоять після означуваного іменника, перед яким уже є означення: *Травнева зелень, липка й барвиста, западала в очі, роз'їдаючи сітківку* (1); *Високий старий боєць, худючий і згорблений, згрібає карту, сідає за кермо* (2).

У реченнях на зразок *Після цього він хапливо поклав її на килим, китайський і синтетичний* (3, с. 156), коли означення пояснюють член речення – займенник, тоді вони відокремлюються в усіх позиціях.

Відокремлення означень, як засвідчує джерельна база, залежить від кількох чинників: від категорійних властивостей означуваних слів і означень, від ступеня конкретності означень, від їхньої позиції щодо означуваного слова тощо. Найчастіше в аналізованих творах означуваними є іменники, у поодиноких випадках займенники, наприклад: *Дядь Саша, худий, з голоною головою, з акуратною смужечкою вусів* (3, с. 30); *Мій будинок стояв навпроти, зовсім поруч, старий, чотириповерховий, неремонтований* (3, с. 52); *Ми перенесли з її квартири великий матрац, залитий акварельними фарбами й перемащений пластиліном та губною помадою* (3, с. 62).

Нами зафіксовано одиничні конструкції, у яких відокремлення стосується пропущеного члена речення, наприклад: *У домашніх капцях із купюрою, затиснутою в кулаку* (3, с. 14).

Фіксуємо випадки, коли компоненти відокремленого означення поєднані за допомогою сполучних засобів, наприклад: *Голуби сиділи на бантинах, сонні й безборонні* (3, с. 53); *Паша стоїть на узбіччі, розчавленому траками й колесами вантажівок* (2).

Джерельна база засвідчила раритетність простих речень з однорідними/неоднорідними відокремленими означення у романах С.Жадана. Однак, переважають усе ж однорідні відокремлені означення, які підсилюють експресивність ситуації. На відміну від одиничних, однорідні відокремлені

означення слугують переважно не для метафоричної характеристики, деталізації змісту, а для передачі настрою, емоційного стану.

У мові творів С.Жадана, зазвичай, поширені й непоширені **прикладки** бувають відокремленими і виділяються комами. Наша джерельна база зафіксувала типові зразки цих конструкцій *Саша, рідний брат Маратоваго тата, разом із Семом протягнули від гаражів дроти* (3, с. 19); *Пішла Марина, невідомо чия далека родичка* (3, с. 20); *Анфіса, журналістка, веде погоду* (3, с. 72). *Паша, вчитель однієї зі шкіл, спостерігає* (2).

Однак вони не є характерними для мови письменника. Очевидно, що пояснення лежить у площині не актуальності виконуваних ними функцій для реалізації змісту речення.

Не частотними (8 %) є **відокремлені додатки**, виражені зворотами зі значенням виключення, включення, заміщення, доповнення, що починаються словами *крім, замість, за винятком, окрім, наприклад, навіть, включаючи, зокрема, особливо*. Це типові форми, які в аналізованих романах починаються словом *крім*: *Міліція забрала всіх, крім барменів* (3, с. 39); *Ніхто не знав, крім мене* (3, с. 51); *Окрім спортсменів, ходили туди-назад старші чоловіки в старанно випраних сорочках і поважні жінки з яскраво фарбованими обличчями* (3, с. 88).

Вставні та вставлені конструкції. Вставними є такі конструкції, за допомогою яких мовець виражає своє ставлення до висловленої думки з погляду його ймовірності чи неймовірності, способу оформлення думок, активізації співрозмовника тощо [11].

Аналіз карткового матеріалу засвідчив, що конструкції з таким видом ускладнювальних компонентів є третьою групою за частотою поширення (42 %) у мові романів Сергія Жадана, наприклад: *Нормальні люди в цей час, навпаки, встають із могил* (3, с. 14); *Скажімо, від маразму* (3, с. 19); *Ті, здається, ще й паспортів не мали* (3, с. 31); *Зрештою, ми з ним останнім часом не спілкувалися* (3, с. 42); *Ти, можна сказати, мій улюблений учень* (3,

с. 54); *Живе вона, схоже, одна* (3, с. 62); *На руці мав важкий механічний годинник, напевне, знятий із закатованого сім'єю боржника* (3, с. 105); *А маму, схоже, любив* (3, с. 82); *З малим, звісно* (3, с. 85); *Здається, ти йому око вибив* (3, с. 125).

Аналіз мови романів засвідчив, що найчастотнішим вставним компонентом структури простого речення є слово *можливо* (див. табл.2).

Таблиця 2

Вставне слово *можливо* в аналізованих романах Сергія Жадана

Можливо	<i>Можливо, вони просто добре конспірувалися</i> (3, с. 142); <i>Можливо, подумав я</i> (3, с. 42); <i>Можливо, потреба розуміння</i> (3, с. 166); <i>Можливо, це передалося йому від мамі</i> (3, с. 45); <i>Вона просто дивиться крізь мене, бачить щось своє, можливо, чує моє дихання, можливо, відчуває мій запах, не більше</i> (3, с. 50); <i>Можливо, злигодні й невдачі</i> (3, с. 166).
---------	---

Аналіз ілюстративного матеріалу засвідчив найтиповіші групи вставних конструкцій за типом значення:

1) вираження оцінки ступеня вірогідності, достовірності повідомлюваного: безумовно, безперечно, справді, можливо, мабуть, звичайно, очевидно та ін.: *Потім, звісно, вибачилися, приїжджали на цвинтар, шукали надгробок* (3, с. 13); *Найбільше змінився, мабуть, Сем* (3, с. 18); *Можливо, ви її не знаєте* (3, с. 27); *Ми ж разом ходили до школи, правда?* (3, с. 27); *Очевидно, вигляд у мене був неспокійний* (3, с. 43); *Може, у коридор винести?* (3, с. 173); *Краще було б, звичайно, нікуди не йти* (3, с. 86); *Можливо, вони просто не змогли придумати назву для такого романтичного закладу* (3, с. 87); *І мені, мабуть, теж не можна* (3, с. 158). Ця група є найбільш поширеною у творчості письменника.

2) позначення переліку, зв'язку думок, послідовності їхнього викладу чи логічного завершення: по-перше, по-друге, до речі, отже, таким чином, однак та ін.: *Отже, зазбирався і пішов* (3, с. 20); *З іншого боку, до чого тут наркотики* (3, с. 35); *По-моєму, в Еміратах* (3, с. 73); *До речі, подумала Соня й допомогла йому* (3, с. 101); *Щоправда, у багатьох місцях вони перетинаються* (3, с. 134). Такі структури функціують переважно в офіційно-діловому стилі і є поодинокими для художнього тексту.

Щодо **вставлених конструкцій**, то в романах С.Жадан не часто використовує ці елементи ускладнювальної структури. Зазвичай, автор використовує однотипні слова на позначення вставності.

Ці конструкції вживаються для доповнення, роз'яснення чи уточнення предметного змісту речення об'єктивного характеру. Вставлені конструкції передають додаткові відомості до змісту речення чи окремого його члена. Вони виділяються комами, тире або дужками. За нашими даними, вставлені компоненти у структурі простих речень є менш частотними, ніж вставні елементи.

Картотека ілюстративного матеріалу засвідчила, що ідеостиллю С.Жадана характерним є вживання різних за структурою та смисловим навантаженням вставних елементів, виокремивши з-поміж них такі:

- 1) зі значенням пояснення, наприклад: *Дядя Алік і Рая Давидівна – батьки Марата – виділи по різні боки столу* (3, с. 19); *Удари його, за словами Бені, несли супротивнику поразку й забуття* (3, с. 27); *Соня підвозила його зранку до метро (хоча, що там підвозити – два квартали вгору)* (3, с. 104);
- 2) зі значенням уточнення: *І тоді потрібно спокійно (спокійно!) впасти поруч із нею* (3, с. 65); *Смерть (говорив він) ніколи не ступає нам на зустріч* (3, с. 44);
- 3) зі значенням доповнення: *Вона сам стрибне на мене й почне скидати із себе піджак, і рвати блискавку на спідниці, і кусати моє загартоване тіло (якщо я буду без футболки) чи гризти від нетерпіння футболку (якщо я буду в ній)* (3, с. 65); *Даша довго з нею про щось шепотілася, підтягла малого (той, не*

вітаючись, вирвався й звалив до фонтана), підвела мене, назвала родичем (3, с. 87);

- 4) зі значенням коментаря: *Лежатиме на животі (вона, очевидно, любить спати на животі) і дивитиметься телевизор (3, с. 65); Він минув кімнату з диваном та двома телевизорами (один показував, на іншому був звук), минув загашиник (3, с. 144).*

Зазначимо, що межі між визначеними групами не чіткі, адже кожна конструкція за семантикою може належати до іншої.

Найменшою за частотою вживання (7%) в аналізованих творах є група простих речень із **звертаннями** в ролі ускладнювальних компонентів.

Як відомо, звертання – це різновид ускладнення, яке допомагає звернутися до адресата мовлення, а також уникати слів автора та уточнювати репліку та особу співрозмовника, до якого вона звернена.

Аналіз джерельної бази засвідчив непоширеність у романах діалогів, що і спричинило раритетність цих компонентів у будовах. Наприклад: - *Вань, - сказала, - допоможеш? (3, с. 40); - О, Ромео, - вдавано втішалася вона (3, с. 89); - Вань, - закричала вона мені кулись за спину (3, с. 90); - Коли ми ще з тобою вип'ємо, Вася! (3, с. 92).* Як бачимо, саме діалогічність мовлення безпосередньо впливає на функціонування звертання як елемента апеляції.

Із семантичного погляду у функції звертання можуть виступати іменники та субстантивовані частини мови в прямому та переносному значенні. Незважаючи на незначну частотність, тенденція до використання таких засобів вираження властива і мові творів С.Жадана, як-от: - *Марік, - звертався він до нового підмайстра, - потрібно завжди шанувати батьків (3, с. 139); - Добре серце, друзі, - почав він плакати – добре серце! (3, с. 36); Та все нормально, синок, - сказав, ще сильніше звужуючи очі (3, с. 92); Давайте, лісоруби, - засміялася Соня (3, с. 116); - Тихо, хлопче, - говорив він, - не годиться так побиватися за мертвими (3, с. 44); - Принцесо, - співав я наступного ранку! (3, с. 75).*

Грунтовний аналіз звертань у текстах творів С.Жадана дасть змогу визначити функційний потенціал ускладнень у мовленні окремих героїв, носіїв мови. Такі розвідки допоможуть встановити певні закономірності формування системи звертань до співрозмовника на сучасному етапі розвитку мови і мовлення, тенденції розвитку, таким чином визначити ознаки ідіостилу письменника.

За нашими даними, найчисленнішу групу речень становлять конструкції із звертаннями на позначення *імен, по батькові, псевдонімів і прізвищ людей* (78 % від загальної кількості проаналізованих речень, ускладнених різними семантичними групами звертань). Наприклад: *Ну, значить, Оля, - почав зосереджено розжовувати свій стіморол* (3, с. 207); *- Бальтазар! – покликала жінка старшого, з пошматованим чолом* (3, с. 233); *- Який алкоголь, Матвію? – образилася вона* (3, с. 301); *- Ромео, це ти? – кивнула на малого* (3, с. 81); *- Марік, - звертався він до нового підмайстра, - потрібно завжди шанувати батьків* (3, с. 139). Такі звертання, зазвичай, називають тільки особу, але не характеризують її, однак конкретизують висловлювання героїв у тексті, звертають увагу на когось чи виражають ставлення мовця до того, до кого звернене висловлювання.

Незначною частотністю відзначається група звертань на позначення *назв людей за родинними стосунками* (2 %). Наприклад: *Та все нормально, синок, - сказав, ще сильніше звужуючи очі* (3, с. 92). На нашу думку, така раритетність форм звертання спричинено тематикою романів письменника, адже проблеми сімейних і родинних стосунків не стали провідними в його доробку.

Незначну частину речень становлять конструкції із звертаннями (поширеними/непоширеними), які вказують на *соціальне становище, посаду, звання*, наприклад: *Тихо, хлопче, - говорив він, - не годиться так побиватися за мертвими* (3, с. 44); *Принцесо, - співав я наступного ранку!* (3, с. 75). Ця

семантична група апелятивів не є типовою для аналізованих творів С.Жадана, адже автор не зосереджується на проблемах різних соціальних класів.

У поодиноких випадках фіксуємо уживання зменшено-пестливої форми імені в ролі звертання: - *Давай, Марічек, давай*, - *тиснув на племінника холодно* (3, с. 142). Як бачимо, форма імені вживається в пестивій формі.

Ми не зафіксували традиційних для художньої літератури речень із звертаннями, які означають *назви тварин, птахів*, а також *географічні назви, назви природних явищ, предметів навколишнього світу, реалій позамовної дійсності, які персоніфікуються*.

Дослідження ускладнення простих структур звертаннями, необхідно не плутати із звертаннями-реченнями, тобто «однослівні речення, виражені кличним відмінком іменника, що самостійно передають нерозчленовані думки, почуття, волевиявлення» [118, с. 146]. Це конструкції на зразок *Марат! – два дні ламав його Чорний* (3, с. 30)

Нечастотними у творах С.Жадана є звертання, які мають значення *збірності, сукупності когось (чогось)* (0, 5 %). Такі одиниці, зазвичай, мають конотативне забарвлення на зразок: – *Давайте, лісоруби*, - *засміялася Соня* (3, с. 116).

На думку К. Ф. Шульжука, «звертання функціонують у різних за метою висловлювання реченнях, при цьому найвиразніше їх особливості виявляються в спонукальних реченнях з дієслівними присудками у формі наказового способу» [118, с. 174]. Цю ж тенденцію помічаємо і у творчості письменника, наприклад: - *Марік*, - *звертався він до нового підмайстра*, - *потрібно завжди шанувати батьків* (3, с. 139). Хоча трапляються поодинокі приклади уживання звертань і в питальних реченнях, як-от: – *Сень*, - *обернулася до нього*, - *може, ну його?* (3, с. 103); - *Соню*, - *він мав дивний голос*, - *ти там?* (3, с. 119).

Синтаксисти відзначають, що «відображаючи емоційно-вольову сферу мовця, звертання поєднують дві функції: апелятивну та експресивну.

Апелятивна функція виявляється в офіційному спілкуванні. У художньому й розмовно-побутовому мовленні звертання виражає не лише звернення до адресата, а й ставлення з боку мовця до нього» [118, с. 175]. Уважаємо, що ставлення мовця виражається у формах слів, як-от: - *Дружище, – я відразу впізнав Кочу* (1).

Письменник не оминає своєю увагою форму звертання для вираження негативного ставлення до адресата, наприклад: *Дивись, пацан, - сказав, ледь стримуючи хвилювання* (3, с. 179).

Як засвідчила база ілюстративного матеріалу, позиція звертання в синтаксичній одиниці теж може диференціюватися. За нашими даними, у мові творів С.Жадана ці одиниці зазвичай уживаються на початку, рідше в середині та наприкінці. У препозиції найчастіше виконує функцію встановлення контакту з адресатом; для підтримки мовного контакту використовують звертання в складі речення в інтерпозиції і постпозиції.

Д. М. Дмитрієва зазначає, що «звертання в інтерпозиції часто виступає зв'язною ланкою між відомим і новим» [118, с. 93].

Використання автором звертання передбачає й певне інтонаційне оформлення – виділення звертань у структурі простого речення: «у препозиції до основної частини звертання вимовляються переважно із послабленою закличною інтонацією; в інтерпозиції – без особливого виділення, інтонація наближена до вставної» [35, с. 93]. Питальне речення налаштовує на підвищення тону при вимовлянні звертання, відповідним питальній інтонації. Відзначимо, що такі конструкції непоширені в аналізованих творах С.Жадана. Як відомо, позиція звертання наприкінці речення найчастіше характерна складним конструкціям.

Відтак звертання надають будовам простих речень нового відтінку, допомагають на інтуїтивному рівні випустити підмет, використавши ускладнення, або замінити складне речення простими. Проте основною

функцією звертання у художньому творі все ж залишається спонукання одного із учасників діалогу до слухання.

А. П. Загнітко вирізняє звертання між частинами речення: семантично, оскільки не тільки кожне найменування особи за її найрізнішою рисою характеру, вдачі тощо, може стати звертанням у реченні; будь-який іменник чи субстантивоване слово здатне набути семантики звертальності у реченні [42].

Семантика речення, підсилена звертаннями з негативним конотативним значенням, набуває нової прочитання та розуміння.

Як відомо, морфологічно звертання в українській мові виражається формами двох відмінників – кличного і називного. На думку А. П. Загнітка, в обох цих формах уповні виявляються властиві звертанням граматичні, саме морфологічні, категорії роду, числа й відмінка; коли ж звертання виражається субстантивованим словом – у ньому зберігаються властиві такому слову частиномовні граматичні (морфологічні) категорії (значення), які за цієї умови набувають значення субстантивності [42], наприклад: - *Марік*, - *звертався він до нового підмайстра*, - *потрібно завжди шанувати батьків* (З, с. 139); *Добре серце, друзі*, - *почав він плакати – добре серце!* (З, с. 36).

Ця функція синтаксично виражається, як зазначає А. П. Загнітко, «незалежно від морфологічного оформлення (кличний чи називний відмінок) звертання в реченні не виступає членом речення, а тільки своєрідною синтаксичною частиною речення; її назва – звертання; синтаксична категоріальність звертання полягає в тому, що воно, звертання, не будучи членом речення, все ж репрезентує собою певну відокремленість і, отже, самостійність у реченні, помітно чи дуже суттєво впливає на видозміну його змісту і, особливо, інтонаційної палітри» [42], наприклад: *Діти, Марічек*, - *сказав Коля з притиском*, - *не завжди народжуються в любові* (З, с. 157).

Стилістична функція звертання в реченні є звертальною, завдяки якій «речення розгортається, збагачується, своєрідно співвідноситься з дійсністю,

чим задовольняються саме такі, а не інші потреби в спілкуванні» [42, с. 5]. Проте робимо висновок, що стилістична функція звертання чи не найкраще реалізується в межах певної більшої синтаксичної структури, наприклад, речення, а не окремо, самотійно, без доповнення іншими компонентами будови, що деталізують ситуацію. Така прагматична позиція автора дає змогу розширити зміст речення, з одного боку, та підкреслити роль адресата, з іншого. Поза реченням, без супроводу інших членів речення, які мають певну семантику, звертання загалом виконують емотивну функцію, виражаючи ставлення до чогось або якісь позитивні чи негативні емоції: – *Да, Валер, - поплескав його по плечу Юра* (3, с. 190). У складі простого речення звертання мають більш конкретне значення, наприклад: – *Мене нормально лікують, Марічек, - відповів спокійно* (3, с. 162). У зазначеному контексті авторіві важливо підкреслити, що до кого спрямоване звертання.

У порівнянні зі вставними та вставленими конструкціями, цей різновид ускладнення синтаксичної структури пов'язується з усім реченням, а не з окремими його членами.

Аналіз джерельної бази засвідчив, що звертання з негативною конотацією є раритетними в аналізованих романах.

Зазначимо, що більш емоційно навантаженими є звертання, виокремлені знаком оклику, проте вони не є поширеними у творах С.Жадана, наприклад: *Коли ми ще з тобою вип'ємо, Вася!* (3, с. 92). Звертання в таких синтаксичних будовах є більш виразними та підкреслюють важливість ролі адресата.

Про статус звертання в сучасній прозі доречними будуть слова Д. М. Дмитрієвої, яка підкреслює комунікативну функцію цього відокремленого член речення: «Важливою функцією звертання є номінативно-контактна функція, яка може поєднувати в собі емоційно-оцінні, експресивні можливості найменувань адресата мовлення. В її функційний вияв включено не лише виділення адресата мовлення, а й встановлення та утримання контакту з адресатом» [118, с. 93]. Наприклад: *Ну ти, Рембо, - сказала, - ти йдеш?* (3,

с. 121); - *Діти, Марічек, - сказав Коля з притиском, - не завжди народжуються в любові* (З, с. 157).

Наше дослідження показало, що звертання займає важливе місце в системі стилістичних засобів як синтаксису загалом, так і безпосередньо в аналізованих творах Сергія Жадана, який є яскравим представником плеяди сучасних творців слова, особистістю, яка має можливість впливати на підсвідомість читача; окрім свого прямого призначення – називати особу (предмет), до якої звернена мова, і залучати її увагу до висловленої думки, звертання може характеризувати цю особу, виражати певне суб'єктивне ставлення до неї того, хто говорить; в аналізованих творах представлені найуживаніші типові види звертань, які ускладнюють структуру простого речення, котрі функціують у системі сучасної української мови.

2.2. Специфіка простих семантично неелементарних речень

У простих синтаксичних одиницях, крім семантичної пропозиції, що репрезентує ту або іншу інформацію за допомогою предиката та його експліцитних реалізованих потенційних можливостей, функціують елементи, які не пояснюють значення центрального компонента, а є синтаксично незалежними.

При використанні таких моделей у текстах художніх творів виявляються як конструктивно обов'язкові елементи, так і компоненти, наявність яких зумовлюється низкою чинників, головним з яких є комунікативне завдання, задум автора.

Варто зазначити, що структурам із такими додатково інформаційними компонентами властива лаконічність. Як зауважує Л. М. Руденко, генерація речення, інформативна компресія та мовні засоби вираження, явища сутності мовного контексту – це основні риси, які характеризують конструкції розмовного мовлення [89, с.7]. Тому, на нашу думку, неелементарні

конструкції аналізованих романів через явища синтаксичної імплікації засвідчують широту ускладнення побудови в семантичному та граматичному відношеннях, допомагаючи пояснити цю категорію.

Найпоказовіше характеризує прості неелементарні речення їх синтаксемний склад. Маємо на меті з'ясувати особливості функціонування в простих синтаксичних конструкціях семантично ускладнювальних компонентів, їх типологію, вплив таких одиниць на зміст романів та морфологічне вираження цих елементів.

Картотека ілюстративного матеріалу засвідчила, що найбільш продуктивну групу простих неелементарних будов в аналізованих творах становлять конструкції із вторинними предикатними компонентами (83% від загальної кількості проаналізованих простих ускладнених речень). Це синтаксеми адвербіальні, атрибутивні, модальні. Вторинні ж субстанційні конструкції функціують значно рідше (17%). У межах указаних основних класів ці поширювачі диференціюються залежно від їх домінуючих семантичних ознак. Наведемо приклади: *Льоша, натомість, був міцно збитий і децю пригальмований* (1); *Кухня, коридори і навіть ванна цього напівзруйнованого помешкання були забиті довоєнними меблями, потріпаними книгами та стосами журналу «Огонек»* (1); *На столах, стільцях і просто на підлозі було звалено посуд та кольорове дрантя, до якого Федір Михайлович ставився ніжно і викидати не дозволяв* (1); *Паша рахує до ста і йде назад* (2); *У вас тут, бачу, щодня вихідні* (2).

Характерною рисою мови романів Сергія Жадана є різноманітність синтаксичних структур.

Простому неелементарному реченню властиві відношення з порушенням асиметрії між формально-синтаксичною і семантико-синтаксичною структурами. З-поміж основних чинників, що сприяють таким процесам, є наявність у синтаксичній побудові різних видів ускладнювальних синтаксем.

Оскільки різні види ускладнення є синтаксичними процесами, то їм властиво взаємодіяти між собою та паралельно виявлятися, проте їх функційне пояснення досить відмінне.

2.3. Типи синтаксем у простому семантично ускладненому реченні

Синтаксеми формуються на основі семантико-синтаксичних відношень, при цьому їхнє призначення відтворювати відповідні явища дійсності. Відмінність між членом речення та синтаксемою полягає у спрямуванні залежності та репрезентації різних рівнів аналізу.

Головними компонентами, що є базою у формуванні семантичної будови простого елементарного речення, є предикатні і субстанційні синтаксеми. Проте у структурі семантично простого речення можуть функціонувати синтаксеми, які не залежать від валентної рамки ознакового слова. Вони трансформують просте семантично елементарне речення, виникає більш складніша будова, у якій можна виділити кілька ситуацій. Це вторинні предикатні і субстанційні синтаксеми.

Вторинні предикатні й субстанційні синтаксеми – синтаксеми, утворені внаслідок об'єднання елементарних простих речень у просте ускладнене речення [118]. Невживання цих одиниць у структурі елементарних простих реченнях впливає на їх вторинність.

Ці синтаксеми різняться своїм відношенням до базового (основного) предиката простого ускладненого речення. Вторинні предикатні синтаксеми не зумовлюються валентністю предиката; вони утворюються в результаті трансформацій вихідних семантично елементарних простих речень. Вторинні субстанційні синтаксеми, на відміну від вторинних предикатних, входять у валентну рамку не лише основного предиката, а й неосновного.

Вторинні предикатні синтаксеми. Аналіз ілюстративного матеріалу засвідчив, що найпоширенішою групою ускладнювальних компонентів

семантичної будови простого речення в аналізованих романах С. Жадана є вторинні предикатні синтаксеми, яким характерна певна типологія: адвербіальні, атрибутивні і модальні.

Три типи вторинних предикатних синтаксем мають свою специфіку щодо частотності реалізації в романах С. Жадана.

Аналіз джерельної бази засвідчив, що в аналізованих конструкціях переважає група вторинних предикатних синтаксем – **адвербіальні синтаксеми** (38 %), які загалом виражають часові, локативні, способові, рідше цільові, причиннові, умовні та допустові обставинні значення.

Картотека простих семантично ускладнених речень показала, що група обставинних синтаксем зі значенням часу та місця вказують на одночасність, різночасність явищ, подій та початкову точку руху. Вони співвідносні з підрядними частинами часу та місця складнопідрядних речень, є похідними від них, а отже, вторинними.

Загалом в романах семантичні типи часової синтаксеми ґрунтуються на двох протиставленнях: одночасність – різночасність явищ, означена тривалість – неозначена тривалість.

В аналізованих романах часові та локативні синтаксеми презентовано типовими морфологічними засобами вираження: прийменниково-відмінкові форми, поодинокими є відмінкові різновиди, морфологізовані прислівники, а також дієприслівники з контекстуальним обставинним значенням часу та місця, наприклад: *Хоча ще вчора вночі все було в нормі* (2); *Вони спеціально глушать* (2); *Я б вам радив обережно поводитися з історією* (2); *Паша злякано розглядає його берці* (2); *Периший військовий довго мовчить* (2); *Священиків і вчителів під час війни чіпають в останню чергу* (2); *Куди їдемо? — питає його таксист. — Додому, - відповідає Паша* (1); *На столах, стільцях і просто на підлозі було звалено посуд та кольорове дрантя* (1); *Вдень забігали вуличні пси* (1).

За нашими даними, синтаксеми, що виражають цілові, причиннові, умовні та допустові відношення в романах письменника є непоширеними і функціонують у простих семантично ускладнених реченнях.

Поширеною групою семантично ускладнювальних компонентів структури простого елементарного речення є **модальні синтаксеми** (23 %).

Їх особливість – це пояснення і стосунк до усієї граматичної основи речення, а не до окремого слова. Реалізують суб'єктивну модальність, оскільки виражають ставлення мовця до висловленої ним думки.

Модальні синтаксеми семантико-синтаксичної структури речення частково співвідносні із вставними словами, які, як вже зазначили вище, реалізують саме суб'єктивну семантику.

Ми виокремили за реалізацією семантики в аналізованих романах 2 групи модальних слів:

- 1) вказівка на оцінку ступеня вірогідності, достовірності повідомлюваного: безумовно, безперечно, справді, можливо, мабуть, звичайно, очевидно та ін.: *Потім, звісно, вибачилися, приїжджали на цвинтар, шукали надгробок* (3, с. 13); *Найбільше змінився, мабуть, Сем* (3, с. 18); *Можливо, ви її не знаєте* (3, с. 27); *Ми ж разом ходили до школи, правда?* (3, с. 27); *Очевидно, вигляд у мене був неспокійний* (3, с. 43); *Можже, у коридор винести?* (3, с. 173); *Краще було б, звичайно, нікуди не йти* (3, с. 86); *Можливо, вони просто не змогли придумати назву для такого романтичного закладу* (3, с. 87); *І мені, мабуть, теж не можна* (3, с. 158);
- 2) визначення переліку, зв'язку думок, послідовності їхнього викладу чи логічного завершення: по-перше, по-друге, до речі, отже, таким чином, однак та ін.: *Отже, зазбирався і пішов* (3, с. 20); *З іншого боку, до чого тут наркотики* (3, с. 35); *По-моєму, в Еміратах* (3, с. 73); *До речі, подумала Соня й допомогла йому* (3, с. 101); *Щоправда, у багатьох місцях вони перетинаються* (3, с. 134).

Конструкції із модальними синтаксемами регулярно використовуються в мові творів С.Жадана, наприклад: *Скажімо, від маразму* (3, с. 19); *Нормальні люди в цей час, навпаки, встають із могил* (3, с. 14); *Ті, здається, ще й паспортів не мали* (3, с. 31); *Зрештою, ми з ним останнім часом не спілкувалися* (3, с. 42); *Живе вона, схоже, одна* (3, с. 62); *На руці мав важкий механічний годинник, напевне, знятий із закатованого сім'єю боржника* (3, с. 105); *А маму, схоже, любив* (3, с. 82); *З малим, звісно* (3, с. 85); *Здається, ти йому око вибив* (3, с. 125).

Дослідження засвідчило, що автор романів спробував використати модальні синтаксеми аби точно схарактеризувати спосіб оформлення думки, дати оцінку діям і вчинкам своїх героїв, показати їх ставлення до інших персонажів твору та до самого себе.

Аналіз карткового матеріалу показав, що у порівнянні з іншими вторинними синтаксемами, в аналізованому доробку С.Жадана нечастотними, проте характерними мові його творів, є прості семантично неелементарні речення з **атрибутивними синтаксемами** (22 %).

Ці елементи семантичної будови є похідними від предиката базового елементарного простого речення і поширюють тільки субстанційну синтаксему. Вони залежать від субстанційних іменникових синтаксем, вказуючи на ознаку предмета, позначувану опорним іменником.

Типовим засобом вираження атрибутивної вторинної предикатної синтаксеми в аналізованих конструкціях є прикметники, а також відмінкові та прийменниково-відмінкові форми, наприклад: *Боря був старший на півроку* (1); *Робота в нас була дивна й непередбачувана* (1); *Новим звичкам з'являлись було пізно* (1); *Парковка була порожня* (1); *У мене була колись одна офіціантка* (3, с. 217); *Справжня лінія фронту* (2); *Зелене жіноче пальто* (2).

Вторинні субстанційні синтаксеми. Наша картотека зафіксувала прості синтаксичні будови з вторинними субстанційними синтаксемами, засобами вираження яких є віддієслівні, відприкметникові чи

відприслівникові іменники. При цьому вони виконують роль суб'єктної синтаксеми, зберігаючи семантико-синтаксичну функцію вторинної предикатної синтаксеми. Вторинними субстанційними синтаксемами є й такі, що поєднують у собі дві елементарні синтаксеми – об'єктну і суб'єктну [118].

Результати нашого дослідження показали, що вторинні субстанційні синтаксеми є частими у простих семантично ускладнених реченнях, дібраних із аналізованих романів Сергія Жадана. Вони є результатом об'єднання двох елементарних із семантико-синтаксичного погляду речень у просте ускладнене речення. Це передусім конструкції, у яких кличний відмінок поєднується з наказовим способом дієслова. Синтаксеми у формі кличного відмінка за семантико-синтаксичною природою є складними, оскільки, з одного боку, вказують на адресата вольової дії мовця, а з іншого – на суб'єкта потенційної дії співрозмовника, наприклад: - *Добре серце, друзі, - почав він плакати – добре серце!* (З, с. 36); *Та все нормально, синок, - сказав, ще сильніше звужуючи очі* (З, с. 92); *Давайте, лісоруби, - засміялася Соня* (З, с. 116); - *Принцесо, - співав я наступного ранку!* (З, с. 75) - *Який алкоголь, Матвію? – образилася вона* (З, с. 301); - *Ромео, це ти? – кивнула на малого* (З, с. 81).

Отже, наше дослідження засвідчило мовну творчість письменника, інтелектуальний потенціал у використанні для реалізації свого авторського задуму семантично ускладнювальних компонентів у простих реченнях.

Висновок до розділу 2

Просте елементарне та неелементарне речення – важливий компонент художнього тексту, адже завдяки таким конструкціям автор передає динамізм оповіді, точно і лаконічно виражає думку.

Реченням із романів Сергія Жадан характерним є вживання компонентів із прихованим змістом, які вимагають пропозитивного прочитання. На

функціонування цих одиниць в простих ускладнених реченнях має вплив принцип мовної економії. Він виявляється в униканні письменником дублювання текстової інформації, словесного позначення додаткових повідомлень, виявленні своєї індивідуальної позиції та власного ставлення до визначеної ситуації.

Аналіз доробку С.Жадана дав змогу детально проаналізувати прості ускладнені структури. Нами встановлено, що найпоширенішим типом ускладнювальних компонентів є група однорідних членів речення. Було помічено, що автор намагається використовувати простіші за структурою речення з однорідністю, які надають текстові динамічності та прості для сприймання читачем, тому однорідні присудки найбільше представлені в таких текстах. Засоби однорідності використовуються для опису емоцій і почуттів, природи, зовнішності, динаміки розповіді.

Оригінальним засобом для розширення семантичного та комунікативного значення простих речень в аналізованих творах слугують відокремлені члени речення. Крім того, вони виконують функцію економізації вислову; гнучкість синтаксичної структури, збільшують кількість можливих паралельних конструкцій (синтаксична синонімія).

Поширеними, за нашими даними, є вставні та вставлені компоненти, які вказують на вираження оцінки ступеня вірогідності, достовірності повідомлюваного та позначення переліку, зв'язку думок, послідовності їхнього викладу чи логічного завершення.

Найменш поширеною групою ускладнювальних компонентів є звертання у формі кличного відмінка іменника, субстантивованих частин мови в прямому і переносному значенні, що означають назви імен людей та зрідка за родинними стосунками.

Порівняно із простими елементарними реченнями, семантично ускладнені прості структури є більш уживаними. Найчастіше в аналізованих конструкціях функціонують адвербіальні компоненти з різними обставинними

значеннями. Регулярними є часові, локативні, рідше цільові синтаксеми, спорадичними є детермінанти причини, умови та допусту. Зазвичай, адвербіальні синтаксеми виражаються прийменниково-відмінковими комплексами, прислівниками, інфінітивом, рідше іменниками в певній відмінковій формі. Вокативні та модальні вторинні синтаксеми становлять непоширені групи. Атрибутивні прислівні одиниці надають якісну характеристику як субстанційним, так і предикатним синтаксемам.

Отже, прості формально та семантично ускладнені речення в романах Сергія Жадана представлені найрізноманітнішими структурами та є багатим матеріалом для досліджень.

РОЗДІЛ 3

ЛІНГВОПРАГМАТИЧНА ТА ФУНКЦІЙНА СПЕЦИФІКА ПРОСТИХ УСКЛАДНЕНИХ РЕЧЕНЬ

3.1. Структурна схема речення

Теперішній етап розвитку синтаксичної науки у вивченні речення як комунікативної одиниці представлений системною різноплановістю. Українська лінгвістика зосереджує свою увагу на кількох підсистемах, зокрема, формально-синтаксичній, семантико-синтаксичній і комунікативній.

З урахуванням двоаспектного бачення дослідження будови речення сучасне мовознавство зорієнтовано на виділення двох рядів елементарних синтаксичних одиниць:

- формально-граматичних компонентів – *членів речення*;
- семантико-синтаксичних компонентів – *синтаксем*.

Будова кожного речення асоціюється з відповідним типізованим зразком (реченнєвою формулою, абстрактною моделлю), який науковий світ номінував як «структурна схема речення».

На думку Н.Ю.Шведової, яка вперше наприкінці 60-х рр. XX ст. сформулювала це поняття, «структурна схема речення – це абстрактний зразок, що складається із мінімуму компонентів, необхідних для створення речення» [111, с. 34].

Сучасне трактування поняття містить у собі типові об'єднання, синтез формально-граматичного і семантико-синтаксичного структурування речення. У мові вона представлена двома різновидами:

- формальний мінімум речення, що містить тільки головні члени речення, необхідні з формально-граматичного погляду;
- базується на семантико-синтаксичній структурі речення, при цьому розширюючи мінімальну схему синтаксемними компонентами,

«спроєкованими» валентністю предиката. Цю схему називають розширеною [36, с. 440], опосередкованою валентністю предиката [16, с. 107]. Вона менш абстрактна у порівнянні з першим різновидом.

Формально-граматична модель містить елементи, що є важливими у структуруванні речення як граматичної (предикативної) конструкції.

Семантико-синтаксична модель є єдністю своїх компонентів, яка відображає певний вид ситуації, більше пов'язана з об'єктивною реальністю, яка фіксується в мові через мовні схеми.

У наукових синтаксичних джерелах можна натрапити на різні трактування поняття «структурна схема речення», відмінність яких зумовлена неоднозначним розумінням. Тому суперечливі теоретичні питання структурної схеми речення, зокрема опис усіх типів речень конкретної (української) мови, потребує подальшого свого доопрацювання.

З урахуванням реалізації предикативного синтаксичного зв'язку аналіз внутрішньої будови комунікативної синтаксичної одиниці-конструкції дозволяє визначити структурні варіанти (двоскладне, односкладне) та встановити специфіку вираження її формально-синтаксичних компонентів – членів речення. Наприклад, *Мені не сподобалось* (3, с. 113) – односкладне; *Вишні лишали на її вустах кривавий слід* (3, с. 117) – двоскладне.

Набір компонентів речення, необхідних для реалізації його смислової суті, називають номінативним мінімумом, який і вказує на тип речення відповідно за наявністю/відсутністю головних/другорядних членів речення, у результаті чого за низкою ознак виділяють прості та складні речення. Синтаксичний зв'язок між його членами є визначальним у простому реченні, зв'язок між його компонентами (простими реченнями) – у складному. У складній конструкції центром формально організації є сполучники і сполучні слова. У простому реченні основним є предикативний зв'язок між підметом і присудком), а в складному – підрядний і сурядний, напр.: *Паша лізе нареши́ті до внутрішньої кишені* (2); *Він уже збирається сказати приземкуватору все*

(2); *У ранковому повітрі жовто підсвічувались вітрини* (1) – прості речення;
Був він із порядної родини, його тато працював у комсомолі, потім робив кар'єру в якійсь партії, був головою районної адміністрації, ходив в опозицію (1); *Родичі виглядали строго й урочисто, на відміну від самого Федора Михайловича, котрий час від часу теж забрідав до свого теплого гнізда, в рипучих босоніжках і піжонському кепарі, збирав за нами порожні пляшки і, отримавши бабки за черговий місяць, зникав на подвір'ї між лип* (1) – складні речення.

Отже, відсутність потреби в доповненнях у змістовому (формально-синтаксичному) плані та автономність – це особливість формально-синтаксичної організації речення.

Із формально-синтаксичною тісно пов'язана семантико-синтаксична (семантична) організація речення, яка вказує на те, що кожна структурна схема, крім граматичного значення предикативності, має певне значення, незалежну відлексичного значення слів семантику. Ця структурна схема речення містить значення предикативності, що знаходить свій вияв у синтаксичних категоріях модальності й синтаксичного часу. До основних елементів семантики К. Ф. Шульжук відносить предикативну ознаку, суб'єкт, а також об'єкт [118, с.50].

Семантика структурної схеми відтворюється певною синтаксичною одиницею-конструкцією, у якій слова з індивідуальним лексичним значенням займають позиції головних або другорядних членів, завдяки чому можемо говорити про семантичну структуру.

Услід за проф. К. Ф. Шульжуком, під поняттям «семантична структура речення» розуміємо «мовне значення речення, що створюється взаємодією семантики структурної схеми речення і лексичних значень слів, які її заповнюють» [118, с.50]. На відміну від простої конструкції, семантико-синтаксична структура складного речення, вказує на відношення між кількома ситуаціями, а відтак у складному реченні наявні семантико-синтаксичні

відношення між предикативними частинами, напр.: *Паша ловить себе на думці, що ніколи не бачив стільки золота, може, це і є те золото, яке зняли, думає він, може, вона зняла його й заховала під язиком, і хоч говорити незручно, проте ніхто не відбере* (2).

На думку О. В. Кульбабської, яка співвідносить структуру речення з його семантикою, варто виокремлювати кілька чинників формування семантичної структури речення:

- 1) компонентний склад речення, що має важливе значення під час визначення функції ускладнень;
- 2) лексико-граматичні розряди слів у системі частин мови, що допомагає пояснити синтаксичну функцію аналізованих структур в реченнях;
- 3) лексемний склад речення і характер семантики лексем, що дозволяє зрозуміти зміст синтаксичних структур;
- 4) актуальне членування речення дає змогу визначити вид інформації, яка представлена ускладненнями – нова чи відома;
- 5) прагматичні чинники реалізації речення-висловлення [65, с. 156].

Зосередженість на спрямованості у сферу мовлення, а не у сферу мови, підкреслила особливу роль комунікативної організації речення, яка зумовлюється мовленнєвою ситуацією й комунікативним завданням.

У мовленнєвих ситуаціях відповідно до комунікативної організації речення може «утворюватися декілька комунікативних одиниць, що диференціюються актуальною інформацією, тобто зміною їх речового змісту відповідно до комунікативного завдання та наявності/ відсутності експресивно-стилістичного забарвлення. Наприклад: - *Льолік, - почав тиснути я, - брат зробить твоїй машині капітальний ремонт. Давай виручай. Не їхати ж мені електричками. - Ну, не знаю. А робота? - Завтра вихідний, не вийобуйся. - Не знаю, — знову сказав Льолік, — потрібно поговорити з Борею. Якщо він нічим не підпряже... - Пішли поговоримо, — сказав я і*

потягнув його в сусідній кабінет (1) – зміст речень розрізняється появою нової інформації.

Просте і складне речення у комунікативному плані становлять єдине комунікативне ціле; предикативні частини у складному реченні позбавлені комунікативної цілісності. Просте речення, зазвичай, виконує функцію повідомлення, інше – уточнювальну. Окрім того, відмінною між реченнями є актуальна інформація, яку дізнаємося із їхнього змісту.

Розуміння структурної схеми речення можливе після з'ясування функційного призначення парадигми, під якою, услід за К. Ф. Шульжуком розуміємо «систему форм структурної схеми речення, у якій вихідною формою ядерне речення, а похідними – його трансформації» [118, с.55].

Парадигму речення формують внутрішньо системні перетворення, які не порушують структурну схему, наприклад, порядок слів у реченні; системні протиставлення речень однієї структурної схеми інших структурних схем, наприклад, активні й пасивні конструкції; протиставлення речень одного зразка іншим синтаксичним одиницям чи їх частинам [118].

Під парадигмою речення розуміють систему форм, що протиставляються за граматичним значенням [118]. У такому випадку важливими при цьому є значення модальності, синтаксичний час, які реалізуються предикативним центром речення.

Категорія модальності може виражатися різними способами (дійсним; умовним; бажальним; спонукальним).

Часова, модальна, видова, особова, числова, родова категорії не беруть участі у зміні синтаксичної структури речення, проте впливають на окремі граматичні категорії, тим самим формуючи морфолого-синтаксичну парадигму.

Міжсистемні відношення – це відношення однорівневих синтаксичних одиниць, до яких належать передусім різні співвідношення між односкладними і двоскладними реченнями. Різномірні відношення

формуються різними синтаксичними одиницями (реченнями, словосполученнями, мінімальними синтаксичними одиницями).

Отже, для розуміння парадигми речення, яка допомагає розкрити значення структурної схеми, важливо враховувати модальність, синтаксичний час та міжсистемні відношення.

3.2. Лінгвопрагматичний та функційний потенціал простих ускладнених речень

Виявлення особливостей прагматики синтаксичних одиниць у художніх текстах забезпечується реалізацією автором «запрограмованих» ним функцій: через акт спілкування отримати інформацію, таким чином зреалізувати комунікативну функцію, функції пізнання та впливу на підсвідомість читача та інші.

Найсуттєвіший функційний потенціал в аналізованих романах виявили прості речення, структура яких ускладнена компонентами із прихованим змістом, що відтворюють реальну ситуацію.

Основним чинником, який передбачає утворення та поширення мови, є людський фактор, тобто прагматичний чинник.

З урахуванням функційного підходу усі прості речення можуть ускладнюватися або структурно, або семантично.

У цьому плані основним чинником, що зумовлює виникнення, існування й функціонування цих одиниць, є чинник прагматичний, тобто людський, суб'єктивний. Залежно від задуму автор приховує свою думку, переказує, уточнює, налаштовує на певну експресію чи підкреслює психологізм, формує думку та ін.

Комунікативний зміст цих синтаксичних одиниць реалізується можливістю лаконічно передати інформацію з певною, закладеною автором, модальністю.

Структурно-семантична аналіз особливостей синтаксичної будови та семантики конструкцій покладено в основу дослідження простих ускладнених речень у прагматичному аспекті: встановлення сутності мовленнєвої спрямованості ускладнених речень у системі синтаксичних одиниць.

Моделі формально та семантично неелементарних речень типізують різні прагматичні зв'язки, дають уявлення про конкретну позицію автора через мову героя твору.

Залежно від формування мовцем синтаксичної структури, читачам буде зрозумілим його смисл, прагматика.

Вплив на співрозмовника-адресата здійснюється в тексті романів різними способами, це проявляється у відборі мовних і немовних засобів, орієнтованих на адресата, і обліку його реакції на інформацію, повідомлену адресантом.

Об'єктивне співвідношення понять «мовний акт» та «мовленнєва діяльність» реалізують прагматичний потенціал синтаксичних одиниць.

Результатом мовного акту є наслідок цілеспрямованості мовленнєвої дії, яка безпосередньо залежить від моделей мовленнєвої поведінки певного соціума.

Акт говоріння, сприйняття мовлення, інтерпретація впливають на діяльність.

Усі явища і процеси, що пов'язані із цими поняттями і є об'єктом комунікативно-прагматичної лінгвістики, яка залежить від антропологічної сутності мовних структур.

Мовні знаки, що є основою мовленнєвого акту, потрапивши в ту чи іншу комунікативну ситуацію, варто аналізувати у поєднанні із супутніми прагматичними обставинами спілкування: насамперед задумом автора повідомлення, умовами спілкування, інтерпретацією та розумінням того, про що повідомляється.

Прості ускладнені реченні, за нашими даними, будучи мовною одиницею, виконують практично всі функції, які виконує мова. Оскільки натеper виділяють близько 20 функцій, які тією чи іншою мірою пов'язані із комунікативною, то варто зацентувати увагу на основних: комунікативна, пізнавальна, прагматична, апелятивна та ін.

Важливою ознакою простих ускладнених речень є їх антропоцентризм, оскільки обслуговують потреби читача

Для того, щоб автор досягнув свою мету, то застосовують комунікативні стратегії, завдання яких: активний вплив на цільову аудиторію.

Отже, будь-який текст художнього твору призначений для вдумливого читача, у свідомості якого автор через використання мовних засобів викликає різні асоціації, які насамперед пов'язані із його життєвим досвідом та формуються самим контекстом. Тому важливим для реалізації прагматичної функції є адресованість, що враховано і забезпечено авторським вмінням.

Висновки до розділу 3

Просте ускладнене речення як комунікативна одиниця може реалізовувати усі функції мови. Проте саме через речення і завдяки реченню реалізується основна функція мови, яка забезпечує проходження акту комунікації та власне комунікації між автором та читачем.

Наше дослідження засвідчило, що простим ускладненим реченням властивий значний прагматичний потенціал.

Вплив автора на свідомість читача через уведення в текст простих речень із компонентами, що мають прихований зміст, психологізм та естетика, емоції та динамізм, апеляція і пізнання виховує свідомого читача, який буде аналізувати і робити адекватні висновки.

ВИСНОВКИ

Синтаксична будова української, як і будь-якої мови, має свою специфіку; національний синтаксис історично є найбільш стабільною системою, яка через віки зберегла життєдайний шар мови, пов'язаний з умінням українського народу тонко відображати почуття й думки, формувати й виражати своє світобачення в розгорнутому висловлюванні.

Синтаксичний опис будь-якої мови тим і цінний, що він поєднаний із такими категоріями, як мислення, думка, судження. Тому історія синтаксису – це історія світобачення народу в найзагальніших його структурних проявах; сучасний стан синтаксису – це сформована поколіннями картина пізнання дійсності людиною й суспільством.

Дослідження синтаксису художнього тексту становить актуальну лінгвістичну проблему, оскільки виражає можливість різних синтаксичних одиниць реалізовуватися в різножанрових і різностильових контекстах.

Важливе місце займає просте речення як одна з ключових синтаксичних одиниць.

Учення про речення належить до вічних мовознавчих проблем, що не можуть бути остаточно розв'язаними.

Якщо поняття про просте елементарне речення не викликає суперечностей у лінгвістів, то попри велику кількість наукового матеріалу, місце простих ускладнених конструкцій у системі синтаксичних одиниць однозначно не визначене.

Ускладнені прості речення становлять собою окремий клас простих речень, виразно протиставлюваний класові неускладнених, тобто елементарних, речень. Формально неелементарні прості речення об'єднують різноманітні реченнєві побудови, яким у формально-синтаксичному плані притаманна головна ознака простого речення – монопредикативність.

Будь-яка типологія граматичних моделей передбачає детальний аналіз конкретного матеріалу, оскільки матеріально виражена структура конструкції подає всі необхідні дані для її змістового пояснення, на основі якого можна зробити висновок щодо мовних функцій синтаксичних явищ.

Оскільки актуальним для сучасної лінгвістики є вивчення художнього тексту, через який розвивається та поповнюється структурними типами синтаксичних одиниць певна мова, то перспективними стали дослідження окреслених проблем на матеріалах доробків поетів і письменників як минулої доби, так і сучасників.

Наш аналіз структурної та семантичної будови простого ускладненого речення, його лінгвопрагматичного, комунікативного та функційного потенціалу на матеріалі романів Сергія Жадана засвідчив, що ці синтаксичні одиниці відіграють важливу роль у його творчому доробку.

Із урахуванням тенденцій як традиційних, так і сучасних теоретичних досліджень синтаксичної науки, на основі створеної картотеки ілюстративного матеріалу, ми спробували встановити статус простих ускладнених речень, уніфікувати види ускладнення, обґрунтувати типологію семантично ускладнювальних компонентів-синтаксем, з'ясувати частоту вживання різних видів ускладнення.

Ми встановили, що в ідеостилі С.Жадана найчастотнішими є складні конструкції, у порівнянні з якими прості ускладнені речення є менш поширеними, проте вкрай необхідними для реалізації авторського задуму, впливу на свідомість читача.

У доробку ми зафіксували різні за структурою та семантикою прості неелементарні речення, що дає змогу письменникові змістовно, зрозуміло та доступно виразити думку, наштовхнути на роздуми.

Сергій Жадан – талановитий майстер сучасного слова, інтелектуал та культурний діяч, перекладач та просто смілива Людина, яка на практиці усвідомлює значення динаміки життя. Тому саме прості речення, ускладнені

різними видами компонентів, яким властивий прихований зміст, які супроводжують основну ситуацію, стають основою для вираження його письменницьких ідей.

Кожне речення будується за певною структурною схемою (синтаксичним зразком), предикативною основою якого є підмет і присудок (у двоскладному реченні) або один головний член речення.

Наявність у текстовому полотні різнорідних простих ускладнених речень служить засобом увиразнення змісту. Крім того, функційну активність простих ускладнених речень можна пояснити тією важливою роллю, яку ці конструкції відіграють в акті комунікації, – бути одним із засобів ефективного спілкування, конденсації та компресії інформації.

Аналіз ілюстративного матеріалу встановив, що будови простого речення в аналізованих творах С.Жадана найчастіше ускладнюються однорідними членами речення (64 %) та відокремленими членами речення (26 %), меншою частотністю характеризуються вставні та вставлені конструкції (23 %) та звертання (17 %).

Дослідження структурних особливостей простих ускладнених речень показало, що в палітрі творів вони допомагають створити можливість виражати складну психологічну гаму почуттів, виправданих та очікуваних емоцій усіх змальованих персонажів відповідно до часу, місця, обставин, події, історичної епохи, де проходить вир життя певного соціуму.

Тому специфіка авторського задуму С.Жадана полягає в тому, що внутрішній світ зображується через суб'єктивні переживання самого героя, що реалізується в його мовленні.

В аналізованих творах його авторська позиція виражається зазвичай через мовлення оповідача (авторське «Я») або імпліцитно через мовлення персонажа.

Мова творів Сергія Жадана насичена не тільки синтаксичними, але і семантичними засобами ускладнення будови простого речення.

За нашими даними, в аналізованих творах найчастотнішими є вторинні предикатні синтаксеми, у порівнянні з вторинними субстанційними синтаксемами. У романах переважають адвербіальні та модальні синтаксеми. З-поміж обставинних синтаксем найпоширенішими є часові синтаксеми та локативні, синтаксеми зі значенням причини, мети, умови та допусту посідають другу за частотністю групу в межах адвербіальних компонентів. Активно функціують в аналізованих конструкціях вокативні синтаксеми. Менш поширеними в будові простого речення є атрибутивні компоненти.

Як вторинні предикатні, так і вторинні субстанційні синтаксеми в семантико-синтаксичній структурі є засобом збагачення, диференціації, удосконалення граматичної системи української мови, засобами гнучкості та виразності. Утворення рядів співвідносних синтаксем – наслідок поступового удосконалення синтаксичних засобів мови, результат уточнення і шліфування структур схем синтаксичних одиниць.

На нашу думку, добір та розташування ускладнювальних одиниць, способи їх поєднання – все це залежить від індивідуальних авторських смаків і уподобань.

Характерним для романів «Ворошиловград», «Інтернат», збірки оповідань і віршів «Месопотамія» Сергія Жадана є вживання кількох ускладнювальних компонентів, які доповнюють один одного, уточнюють, вносять різні додаткові значення.

Типовою для мови його творів є модель простого ускладненого речення, де базове речення, зазвичай, ускладнене однорідними членами речення (найчастіше однорідними присудками) в поєднанні із відокремленими членами речення чи вставними та вставленими конструкціями. Таким чином автор поєднує елементи динамізму через нашарування різних дій та прихованих ситуацій, щоб реалізувати функцію повідомлення, зосередити увагу на значенні контексту для реалізації свого задуму. Не надто часто автор використовує звертання, до того ж вони не відрізняються багатогранністю

своїї семантики та не є поширеними. На нашу думку, це пов'язано із тим, що основну увагу С.Жадан зосереджує на особі головного героя, а співрозмовник чи інші учасники різних ситуацій не є цікавими на даний момент читачеві.

Таким чином, художньому мовленню Сергія Жадана властивим є одночасне згущення інформації та економне використання при цьому мовних засобів, уникнення монотонності, набридливих повторів, психологізм, глибина думки, зумовлена уподобанням зображати різноманітні ситуації, давати якомога більш вичерпну характеристику уявній ситуації. Саме за допомогою мови твору ми пізнаємо автора, його душевний та емоційний стан. Тому функціювання в аналізованому доробку простих ускладнених речень цілком виправдане й зумовлює індивідуальний стиль письменника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абашина В. Питання комунікативно-прагматичного опису складного речення у російській мові : аспект актуального членування. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І.Франка, 2006. 344 с.
2. Адмони В. Г. Типология предложения. *Исследование по общей теории грамматики*. М., 1968. С. 232–291.
3. Алисова Т. Б. Опыт семантико-грамматической классификации простых предложений. *Вопр. языкознания*. 1970. № 2. С. 91–98.
4. Андерш Й. Ф. До питання про семантичну структуру речення. *Мовознавство*. 1984. №. 5. С. 38–42.
5. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл : Логико-семантические проблемы. М., 1976. 383 с.
6. Ачилова В. П. Синтаксис і пунктуація української мови в таблицях та схемах. Сімферополь : Доля, 2006. 182 с.
7. Бабайцева В. В., Максимов Л. Ю. Современный русский язык : Синтаксис. Пунктуация. М. : Высшая школа, 1979. 340 с.
8. **Бабич Н. Д.** Практична стилістика і культура української мови. Львів : Світ, 2003. 434 с.
9. Баранник Д. Х. Два рівні граматичної структури простого речення. *Мовознавство*. 1993. №6. С. 13–20.
10. Білодід О. І. Вчення О. О. Потебні про розвиток структури речення. *Мовознавство*. 1977. № 2. С. 39–50.
11. Бевзенко С. П. Сучасна українська мова. Синтаксис : навч. посібн. для студ. філол. спеціал. вищих навч. заклад. К. : Вища шк., 2005. 279 с.
12. Богданов В. В. Структурная схема и семантика предложения. *Исследов. по сем-ке. Сем-ие аспекты синтаксиса*. Межвуз. сб. Уфа, 1985. С. 18–25.
13. Богородицкий В. А. Общий курс русской грамматики (из университетских чтений). 5-е изд. М. ; Л., 1935. 156 с.

14. Богуславський І. М. Исследования по синтаксической семантике. М. : Наука, 1985. 175 с.
15. Бондаренко О. Є. Функціонально-комунікативний потенціал односкладних речень у мові сучасних мас-медіа : автореф. дис...канд. філол. наук : 10.02.01. Дніпро, 2019. 24 с.
16. Будько М. В. Проблема простого ускладненого речення у вітчизняному мовознавстві. *Мовознавство*. 1991. № 3. С. 63 – 68.
17. Булаховський Л. А. Питання синтаксису простого речення в українській мові. *Дослідження з синтаксису української мови*. К. : Вид-во АН УРСР, 1958. С. 11–43.
18. Булаховський Л. А. Українська мова. Вибрані праці : В 5-ти т. К., 1977. Т. 2. 431с.
19. Буслаев Ф.И. Историческая грамматика русского языка. М., 1959. 624 с.
20. Валгина Н. С. Синтаксис современного русского языка : учеб. для вузов по спец. «Журналистики». М. : Высшая школа, 1991. 432 с.
21. Виноградов В. В. Основные вопросы синтаксиса предложения. *Избранные труды. Исследования по русской грамматике*. М. : Наука, 1975. С. 254–294.
22. Вихованець І. Р. Семантико-синтаксична структура речення. К. : Наукова думка, 1983. 219 с.
23. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. К. : Наукова думка, 1992. 224 с.
24. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : підруч. для студ. філол. ф-тів вузів. К. : Либідь, 1993. 368 с.
25. Вихованець І. Р. Поняття елементарності синтаксичних одиниць *Лінгвістичні студії*: Зб. наук. праць. Вип. 6. Донецьк: ДонДУ, 2000. С. 17 – 20.
26. Вихованець І. Р. Про одну характерологічну синтаксичну ознаку української мови. *Лінгвістичні студії*: Зб. наук. праць. Вип. 6. Донецьк : ДонДУ, 2000. С. 20 – 22.

- 27.Війтик О. М. Однорідні й неоднорідні означення. *Українська мова і література в школі*. 1973. №3. С. 58 – 63.
- 28.Війтик О. М. Узагальнюючі слова при однорідних членах речення. *Українська мова і література в школі*. 1973. №11. С. 78 – 81.
- 29.Вінтонів М. О., Сегін Л. В., Вінтонів Т. М. Синтаксис української мови: навчальний посібник. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/17534/1/M_Vintoniv_L_Sehin_T_Vintoniv_IF.pdf.
- 30.Волох О. Т., Чемерис М. Т. Сучасна українська літературна мова : Морфологія. Синтаксис. К. : Вища шк., 1989. 334 с.
- 31.Вольська Ю. В. Основні теоретичні засади ускладнення в сучасному українському мовознавстві. *Вісник Житомирського державного університету імені І. Франка*. Житомир, 2004. С. 230 – 234.
- 32.Галкина-Федорчук Е. М., Горшкова К. В., Шанський Н. М. Современный русский язык : Синтаксис. М. : Учпедгиз, 1958. 330 с.
- 33.Городенська К. Г. Дери́вація синтаксичних одиниць. К. : Наук. думка, 1991. 192 с.
- 34.Грамматика современного русского литературного языка / за ред. Н. Ю. Шведовой. М. : Наука, 1970. 284 с.
- 35.Доленко М. Т., Дацюк І. І. , Кващук А. Г. Сучасна українська мова. К. : Вища школа, 1987. 346 с.
- 36.Дудик П. С. Синтаксис сучасного українського розмовного мовлення (просте речення, еквіваленти речень). К. : Наукова думка, 1983. 288 с.
- 37.Дудик П. С. Стилїстика української мови : навчальний посібник. К. : Академія, 2005. 367 с.
- 38.Дудик С. П., Прокопчук Л. В. Синтаксис української мови [підруч. для студ. вищ. навч. закл.]. К. : ВЦ «Академія», 2010. 384 с.
- 39.Єрмоленко С. Я. Синтаксис і стилістична семантика. К. : Наук. думка, 1982. 209 с.

40. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Вид. 4-е. [підручник] для філологічних факультетів педагогічних інститутів. К. : Вища шк., 1972. 430 с.
41. Загнітко А. П. Граматична форма та її зміст. *Парадигматика і синтагматика граматичних структур*. К. : НМК ВО, 1992. С. 66 – 75.
42. Загнітко А. П. До питання про статус звертання у структурі речення. С. 4 – 5. URL: http://linguistics.kspu.edu/webfm_send/913.
43. Загнітко А. П. Актуальні проблеми текстової лінгвістики: закономірності внутрішньої текстової організації. *Лінгвістичні студії*. Донецьк : ДонНУ, 1999. Вип. 5. С. 95 – 111.
44. Загнітко А. П. Основи українського теоретичного синтаксису : В 3 частинах. Горлівка : ГДПІМ, 2004. Ч. 1. 228 с.
45. Загнітко А. П. Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис. Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО»», 2011. 992 с.
46. Загнітко А. П. Сучасні українські синтаксичні концепції. *Донецький Вісник Наукового Товариства ім. Шевченка*. Том І. Донецьк : ДНУ. URL: <http://ruthenia.info/txt/donvisn/t1/07.html>.
47. Заборна М. М. Просте речення. Складні випадки аналізу [навч. посіб. для студ. вищих пед. навч. закл.]. Тернопіль : Підручники і посібники, 2002. 126 с.
48. Золотова Г. А. Коммуниккативные аспекты русского синтаксиса. М. : Наука, 1982. 370 с.
49. Іваницька Н. Л. Двоскладне речення в українській мові. К. : Вища школа, 1986. 168 с.
50. Іваницька Н. Л. Синтаксис простого речення. Складні випадки аналізу. К., 1989. 327 с.
51. Історія української мови : синтаксис. К. : Наукова думка, 1983. 503 с.
52. Кадомцева Л. О. Українська мова: Синтаксис простого речення. К. : Вища школа, 1985. 127 с.

- 53.Кадомцева Л. О. Граматичні основи класифікації простих речень. *Українське мовознавство*. К., 1988. Вип. 15. С. 69 – 75.
- 54.Кадомцева Л. О. Ускладнення структури простого речення (синтаксис, семантика, функції) : автореферат дис. ... докт. філол. наук : 10.02.01. К., 1992. 32 с.
- 55.Каранська М. У. Синтаксис сучасної української літературної мови : навчальний посібник. К. : Либідь, 1995. 312 с.
- 56.Касавич В. Б. Семантика. Синтаксис. Морфологія. М. : Наука, 1988. 309 с.
- 57.Кацнельсон С. Д. Типология языка и речевое мышление. Л. : Наука, 1972. 216 с.
- 58.Кислиця Д. Граматика української мови. Ч.ІІ: Синтакса. Нью-Йорк : Вид-во Шкільної ради при УККА, 1990. 88 с.
- 59.Кононенко В. І. Мова. Культура. Стиль. Івано-Франківськ, 2002. 346 с.
- 60.Кононенко В. І. Синтаксичні зв'язки в ускладненому реченні. *Українська мова і література в школі*. 1980. №1. С. 27–34.
- 61.Кононенко В. І. Семантичні зв'язки в синтаксисі. *Мовознавство*. 1976. № 1. С. 13–23.
- 62.Костусяк Н. М. Синтаксичне функціонування граматичних категорій. *Наукові записки*. Серія «Філологічна». Вип. 26. 2012. С. 150–152.
- 63.Кубрякова Е. С. Типы языковых значений. Семантика производного слова. М. : Наука, 1981. 256 с.
- 64.Кульбабська О. Девербативи в акті предикації. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Вип. 321–322. С. 160–166.
- 65.Кульбабська О. В. Граматичний обсяг терміна «просте ускладнене речення». *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2014. Випуск IV. С. 156 – 165.
- 66.Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови : підруч. для ф-тів мови і літ. пед. ін-тів. К. : Рад. школа, 1965. Ч. II. Синтаксис. 283 с.

67. Курс сучасної української літературної мови : у 2 т. / За ред. Л. А. Булаховського. К. : Рад. школа, 1951. Т. II. Синтаксис. 408 с.
68. Кухарчук І. О. Функціонально-комунікативний напрям дослідження синтаксичної будови мови. 2013. Вип. 10. С. 150 – 155. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_10_2013_10_39.
69. Куц О. В. Структурна схема речення як одиниця синтаксичної парадигми. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/15908/1/Kuts.pdf>.
70. Кучеренко І. К. Логіко-синтаксична природа речень з однорідними членами. *Мовознавство*. 1976. №4. С. 29 – 37.
71. Леута О. І. Модель речення: проблема виділення та кваліфікації. *Гуманітарні науки*. 2004. №2 (8). С. 102 – 107.
72. Литвиненко Е. В. Семантическое и синтаксическое осложнение структуры предложения в результате обособления и парцелляции его компонентов : автореф. дис.... канд. филол. н. : 10.02.19. К., 1984. 23 с.
73. Марич С. М. Емоційно-експресивний синтаксис української мови. К., 1992. 170 с.
74. Марич С. М. Стилiстичний синтаксис української мови. К. : 1999. 382 с.
75. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилiстика української мови : Підручник / За ред. Л. І. Мацько. К. : Вища шк., 2003. 462 с.
76. Мельничук О. С. Розвиток структури слов'янського речення. К. : Наукова думка, 1966. 324 с.
77. Мещанинов И. И. Структура предложений. М.; Л. 1963. 104 с.
78. Мірченко М. В. Структура синтаксичних категорій : монографія. Вид. 2-ге, перероб. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. унту ім. Лесі Українки, 2004. 393 с.
79. Мойсієнко А. К. Сучасна українська мова. Синтаксис простого ускладненого речення : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2009. 208 с.

80. Ніка І. О. Ускладнення структури речень в аспекті співвідношення форми і змісту. *Слов'янські мови і сучасний світ*. К. : Київський університет, 2000. С. 113–118.
81. Новікова О. О. Просте ускладнене речення в сучасній українській літературній мові: структура, семантика : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.01. Луцьк, 2021. 39 с.
82. Омельчук С. Комунікативно-функційний підхід до вивчення синтаксису. *Дивослово*. 2009. № 7. С. 2 – 9.
83. Островська Л. С. Категорія атрибутивності в структурі простого українського речення : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Донецьк, 2006. 20 с.
84. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови. К., 1992. 197 с.
85. Попова І. С. Фундаментальні категорії синтаксису української мови у формально-граматичному та метамовному аспектах : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.01. Чернівці, 2012. 40 с.
86. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике. М. : Учпедгиз, 1958. Т. 1, 2. 440 с.
87. Прияткина А. Ф. Русский язык. Синтаксис усложненного предложения [учеб. пособие для філол. спец. вузов]. М. : Высшая школа, 1990. 176 с.
88. Романюк Т. М. Парадигматика простого речення в сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Тернопіль, 1999. 24 с.
89. Руденко Л. М. Обставинна детермінація в структурі тексту (семантико-синтаксичний і стилістичний аспекти) : монографія. К. : Україна-Віта, 1996. 213 с.
90. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
91. Селіванова О. О. Основи теорії мовної комунікації : [підручник]. Черкаси : Видавництво Чабаненко Ю. А., 2011. 350 с.
92. Семотюк О. В. Вставлені конструкції: структурний аналіз. *Актуальні проблеми сучасної філології* : Мовознавчі студії: Зб. наук. праць. Наукові

записки Рівненського державного гуманітарного університету. Вип. 13. Рівне, 2005. С. 25 – 27.

93. Синтаксис словосполучення і простого речення (Синтаксичні категорії і зв'язки). К. : Наук. думка, 1975. 221 с.
94. Синтаксис, семантика і прагматика мовних одиниць / За заг. ред. О. М. Старикової. К. : НМК ВО, 1992. 166 с.
95. Скаб М. С. Граматика апеляції в українській мові. Чернівці : Місто, 2002. 272 с.
96. Скаб М. С. Кличний відмінок та його синтаксичні функції (навчально-методичний аспект). *Українська мова і література в школі*. 1990. № 1. С. 64 – 66.
97. Слинько І. І. Історичний синтаксис української мови. К., 1973. 523 с.
98. Слинько І. І. Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови: проблемні питання : навч. посібник. К. : Вища школа, 1994. 670 с.
99. Смаль-Стоцький С. Й., Гартнер Ф. Граматика руської мови. Вінніпег – Канада, 1919. 242 с.
100. Современный русский язык : Учебник / В. А. Белошапкова, Е. А. Земская, И. Г. Милославский, М. В. Панов, ; Под ред. В. А. Белошапковой. М. : Высш. школа, 1981. 560 с.
101. Сучасна українська літературна мова : у 5 т. / за заг. ред. І. К. Білодіда. К. : Наукова думка, 1972. Т. 5 : Синтаксис. 515 с.
102. Сучасна українська мова : підруч. для студ. гуманіт. спец. вищ. закл. освіти / Пономарів О. Д., Різун В. В., Шевченко Л. Ю., Григор'єв О. М., Долман С. Є. : за ред. О. Д. Пономарева. [2. вид., перероб.]. К. : Либідь, 2001. 398 с.
103. Сучасна українська літературна мова : підручник / За ред. А. Грищенка. К. : Вища шк., 2002. 439 с.

104. Сучасна українська літературна мова : підручн. для студ. філол. спец. вищих навч. закл. / ред. М. Я. Плющ. 6-те вид., стереотип. К. : Вища школа, 2009. 430 с.
105. Сучасна українська літературна мова : Морфологія. Синтаксис [підручник] / А. К. Мойсієнко, І. М. Арібжанова, В. В. Коломийцева. К. : Знання, 2010. 374 с.
106. Топчій Л. Однорідність як мовно-виражальний засіб у медіа-матеріалах. URL: http://linguistics.kspu.edu/webfm_send/1687.
107. Турчак О. М. З історії вивчення вставлених конструкцій як синтаксичної категорії структурно-комунікативного рівня. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Мовознавство*. 2011. Т. 19. Вип. 17 (3). С. 160–165.
108. Українська мова : Енциклопедія / Редкол. Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін. 2-ге вид., випр. і доп. К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.
109. Харченко С. В. Синонімія простих ускладнених і складнопідрядних речень у сучасній українській мові. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. Випуск 57. Острог, 2015. С. 124 – 126.
110. Шахматов А. А. Синтаксис русского языка. Л. : Учпедгиз, 1950. 346 с.
111. Шведова Н. Ю. О соотношении грамматической и семантической структуры предложения. *Славянское языкознание*. М., 1973. С. 458–483.
112. Шитик Л. В. Синкретичні напівскладені речення з однорідними предикативами. *Вісник Донецького національного університету*. Донецьк, 2014. Серія Б : Гуманітарні науки. Випуск 1–2. С. 257 – 263.
113. Шевельов Ю. В. Нарис сучасної української літературної мови. Мюнхен : Вид. «Молоде життя», 1951. 402 с.
114. Шевченко Л. Ю., Різун В. В. Сучасна українська мова: Довідник / за ред. О. Д. Пономаріва. К. : Либідь, 1993. 336 с.

115. Шитик Л. В. Явища синхронної перехідності в синтаксичній системі української літературної мови : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.01. К., 2014. 40 с.
116. Шулик Р. Т. Структура й семантика синтаксичних прагмем у текстах інформаційних жанрів інтерне-видань : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Луцьк, 2011. 20 с.
117. Шульжук К. Ф. Елементарні та неелементарні синтаксичні конструкції. *Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії* : зб. наук. праць. Рівне : РДГУ, 2001. Вип. 9. С. 3–8.
118. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : підручник. К. : Видавничий центр «Академія». 2010. 316 с.
119. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность. Л. : Наука, 1974. 428 с.
120. Щербачук Н. П. Семантико-синтаксична структура простого речення в діалогічному мовленні (на матеріалі художніх творів) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. К., 2006. 219 с.
121. Щербачук Н. П. Особливості функціонування причинових синтаксем як ускладнювальних компонентів семантичної структури речень-реплік. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»* : збірник наукових праць. Острог: Вид-во НУ «Острозька академія», 2017. Вип. 64. Ч. 2. С. 195–198.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Жадан С. Ворошиловград. Роман. 2010. URL: <https://booksonline.com.ua/view.php?book=173773>
2. Жадан С. Месопотамія : збірка оповідань і віршів / передм. В. Неборака. Харків, КК «Клуб Сімейного Дозвілля», 2015. 368 с.

3. Жадан С. Интернат. Роман. 2017. URL: <https://www.rulit.me/books/internat-read-498376-1.html>